

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

TEISĖS FAKULTETAS

TEISĖS FILOSOFIJOS KATEDRA

BRIGITA GAIŽAUSKIENĖ

ŠIUOLAIKINĖ SOCIALINĖ VALSTYBĖ

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas

doc. dr. L. Baublys

VILNIUS, 2009

TURINYS

IVADAS.....	3
1. ŠIUOLAIKINĖS SOCIALINĖS VALSTYBĖS DOKTRINA LIETUVOJE.....	6
1. 1. Socialinės valstybės samprata.....	6
1. 2. Socialinio valstybingumo principas.....	9
2. SOCIALINIO VALSTYBINGUMO ĮTVIRTINIMAS.....	13
2. 1. Socialinio valstybingumo principas Lietuvos konstitucinėje justicijoje	13
2. 2. Socialinis valstybingumas ir socialinės teisės.....	19
2. 2. 1. Socialinių teisių įtvirtinimas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje.....	20
2. 2. 2. Socialinių teisių įtvirtinimas tarptautiniuose teisės aktuose.....	23
3. SOCIALINIO VALSTYBINGUMO REALIZAVIMAS.....	30
3. 1. Socialinio valstybingumo realizavimas socialinių teisių užtikrinimu.....	30
3. 2. Socialinių teisių užtikrinimas Lietuvoje.....	31
3. 2. 1. Bendrieji duomenys.....	31
3. 2. 2. Socialinių teisių užtikrinimo problemos.....	37
IŠVADOS.....	43
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	44
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA.....	49
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA.....	50

IVADAS

Pasirinkti šiuolaikinės socialinės valstybės temą paskatino teisės teorijos moksle bei teisinėje literatūroje sutikti prof. habil. dr. A. Vaišvilos socialinės teisinės valstybės temos nagrinėjimai. Prof. A. Vaišvilos moksliniai darbai, jų pagrindu išskylančios gairės tolimesniems socialinės valstybės tyrimams ne tik sudomina, skatina, bet ir įkvepia rinktis šią temą.

Temos aktualumas. 2004 m. gegužės 1 d. Lietuva įstojo į Europos Sąjungą, vadinasi, Lietuvos valstybė ir visuomenė siekia Europoje pripažintų demokratijos ir teisės standartų. Socialinė valstybė – šiuolaikinės Europos teisės vyraujanti nuostata. Lietuvos buvimas Europos Sąjungos nare skatina tirti ją socialinės teisinės valstybės doktrinos kontekste ir rodo šio tyrimo aktualumą.

Europos Sąjungos narės iš esmės turi būti pajėgios veikti pagal socialinio valstybingumo principą, kurio daugelis požymių yra imperatyviai įtvirtinti tarptautiniuose teisės aktuose, raginančiuose valstybes prisidėti prie bendros ekonominės ir socialinės pažangos, saugoti ir įgyvendinti pagrindines žmogaus teises ir laisves. Lietuvos, Europos Sąjungos narės, pajėgumą veikti pagal socialinio valstybingumo principą iš dalies atspindi jos pozityviojo teisingumo realizavimas, todėl tai skatina tirti socialinių teisių užtikrinimą Lietuvoje pagal prisiimtus tarptautinius įsipareigojimus, o tai dar kartą pagrindžia temos aktualumą.

Tyrimo objektas. Šiuolaikinės socialinės valstybės doktrina bei socialinio valstybingumo principo įtvirtinimas ir jo realizavimas Lietuvos pozityviojoje teisėje.

Tyrimo tikslas – atskleisti socialinio valstybingumo principo įtvirtinimą ir jo realizavimą socialinių teisių užtikrinimu Lietuvoje.

Siekiant nurodyto tikslo keliama šie **darbo uždaviniai**:

- išanalizuoti šiuolaikinės socialinės valstybės sampratą ir socialinio valstybingumo principą doktrinoje;
- išnagrinėti socialinio valstybingumo principo įtvirtinimą Lietuvos konstitucinėje justicijoje;
- išnagrinėti socialinių teisių įtvirtinimą Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir tarptautiniuose teisės aktuose;
- ištirti socialinių teisių užtikrinimą Lietuvoje.

Hipotezė. Šiuolaikinės socialinės valstybės doktrinos kontekste Lietuva veikia pagal socialinio valstybingumo principą ir užtikrina socialines teises.

Tyrimo šaltiniai. Tyrimo šaltinių pasirinkimą lėmė darbo tikslas atskleisti socialinio valstybingumo principo įtvirtinimą ir jo realizavimą socialinių teisių užtikrinimu Lietuvoje, todėl

darbe nagrinėjami teoriniai Lietuvos teisės mokslininkų darbai. Darbe naudojama teorinė literatūra yra nauja, išleista nuo 2000 m.: tai prof. habil. dr. A. Vaišvilos, prof. habil. dr. E. Šileikio, prof. dr. J. Žilio, doc. dr. K. Lapinsko, doc. dr. E. Spruogio. Socialinio valstybingumo principas Lietuvos konstitucinėje justicijoje nagrinėjamas pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją pasitelkiant Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimus. Socialinių teisių katalogui nagrinėti naudojami Lietuvos Respublikos Konstitucija ir tarptautiniai teisės aktai – Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Tarptautinis socialinių, ekonominių, kultūrinių teisių paktas, Europos socialinė chartija ir kt.. Socialinių teisių užtikrinimo tyrimas atliekamas remiantis Europos socialine chartija (pataisyta) bei Europos socialinių teisių komiteto teikiamomis išvadomis pagal Lietuvos Respublikos ataskaitas dėl Europos socialinės chartijos (pataisytos) įgyvendinimo.

Šiuolaikinės socialinės valstybės tema Lietuvos teisinėje literatūroje nepasižymi jos plėtojimui skirtų darbų gausa. Pagrindinių, labiausiai išplėtotų šia tema darbų autorius yra prof. A. Vaišvila. Habilitacinėje disertacijoje „Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje“ (2001) prof. A. Vaišvila, remiantis šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės koncepcija, formuluoja ir pagrindžia Lietuvos teisinės doktrinos metodologinius pagrindus. Disertacijoje atskleidžiami socialinės teisinės valstybės koncepcijos pagrindiniai požymiai, jos plėtotės Vakarų Europoje veiksniai, stadijos, dėsningumai. Prof. A. Vaišvilos moksliniuose straipsniuose nagrinėjamas socialinės teisinės valstybės praktinis įgyvendinimas, vidinis prieštaravimas, socialinis teisinis valstybingumas kaip Europos Sąjungos ideologinis ir teisinis pagrindas bei kiti aktualūs socialinės valstybės temos klausimai. Doc. dr. E. Sprugis disertacijoje „Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos“ (2002) analizuoja valstybės socialinės paskirties interpretacijas, socialinio valstybingumo vidinį prieštaravimą. Minėti autoriai daugiau remiasi Vakarų Europos teisinės minties autoriais. Prof. habil. dr. E. Šileikis, prof. dr. J. Žilys nagrinėjama socialinę valstybę Lietuvos konstitucinėje teisėje. Prof. E. Šileikis akcentuoja socialinio valstybingumo principo problemas, prof. J. Žilio socialinės valstybės nagrinėjimas siekia socialinio valstybingumo ir socialinių teisių formulavimo Konstitucijoje apimtis.

Šiuolaikinės socialinės valstybės temos išplėtojimai teisinėje literatūroje rodo, jog socialinio valstybingumo principo realizavimo socialinių teisių užtikrinimu klausimai teisinėje literatūroje nebuvo nagrinėjami. Siekimas šiame darbe nagrinėti socialinių teisių užtikrinimą, atskleisti to problemas nurodo **darbo naujumą**.

Metodai. Pasirinktos darbo temos tyrimas buvo atliktas taikant loginį, sisteminės analizės, palyginimo, apibendrinimo indukcijos būdu metodus. Loginis, sisteminės analizės, palyginimo metodai buvo pasitelkiami tiriant pagrindinius tyrimo šaltinius - teorinius Lietuvos teisės mokslininkų šiuolaikinės socialinės valstybės temos nagrinėjimus. Loginis, sisteminės analizės

metodai buvo taikomi nagrinėjant norminius teisės aktus. Sisteminė analizė naudojama socialinių teisių katalogo nagrinėjime. Socialinių teisių užtikrinimo problemos iškeliamos naudojantis apibendrinimo indukcijos būdu metodu. Pažymėtina, kad nors metodų panaudojimas išskirtas pagal darbo uždavinius, tačiau metodai darbe naudojami kompleksiskai.

Darbo struktūra. Magistrinį darbą sudaro įvadas, trys skyriai, pabaiga ir literatūros sąrašas. Skyriai skirtomi į poskyrius, o pastarieji - į skirsnius.

Pirmame skyriuje „Šiuolaikinės socialinės valstybės doktrina Lietuvoje“ atskleidžiama teisinėje literatūroje formuluojama socialinės valstybės samprata, išskylanti teisinės valstybės koncepcijos aiškinime. Pateikiamos socialinės valstybės sampratos sudedamosios: sąlygos socialinei valstybei atsirasti, turinys, apimantis socialinio valstybingumo problemų lygmenis. Nurodomas socialinės valstybės terminas bei socialinės, socialiai orientuotos ir gerovės valstybės terminų skyrimas. Socialinio valstybingumo nagrinėjimas jo istorinių prielaidų pagrindu rodo Vakarų Europos socialinio valstybingumo patirtį laiko perspektyvoje bei leidžia atskleisti, remiantis Lietuvos teisės mokslininkais, socialinio valstybingumo principo imperatyvumą, problemų lygmenis, vidinio prieštaravimo požymį.

Antrame skyriuje „Socialinio valstybingumo įtvirtinimas“ nagrinėjamas socialinio valstybingumo principas Lietuvos konstitucinėje justicijoje. Pateikiamos socialinio valstybingumo formalaus neįtvirtinimo Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, socialinės valstybės oficialiosios doktrinos neišplėtojimo problemos. Nagrinėjamas socialinių teisių ir laisvių, formuluojamų Lietuvos Respublikos Konstitucijoje bei tarptautiniuose teisės aktuose, katalogas.

Trečiame skyriuje „Socialinio valstybingumo realizavimas“ tiriamas konkrečių socialinių teisių užtikrinimas Lietuvoje. Socialinių teisių užtikrinimas Lietuvoje nagrinėjamas pateikiant bendruosius priimtų įsipareigojimų pagal Europos socialinę chartiją (pataisytą) įgyvendinimo duomenis bei iškeliant pagal Europos socialinių teisių komiteto išvadas socialinių teisių užtikrinimo problemas.

1. ŠIUOLAIKINĖS SOCIALINĖS VALSTYBĖS DOKTRINA

1. 1. Socialinės valstybės samprata

Teisės teorijos moksle Lietuvoje šiuolaikinės socialinės valstybės samprata grindžiama teisinės valstybės koncepcija. Į socialinę valstybę žvelgiama kaip į šiuolaikinės teisinės valstybės koncepcijos ir praktikos raidos stadiją: teisėtumo valstybė (vok. *Rechtsstaat* arba *Gesetzesstaat*) – teisės viešpatavimo valstybė (angl. *rule of law*) – socialinė teisinė valstybė (vok. *der sociale Rechtsstaat*)¹. Ši raida atskleidžia teisinės valstybės tapimo socialine teisine valstybe priežastingumą ir nuoseklumą. Šiuolaikiniam teisiniam valstybingumui įgyvendinti nebeužtenka, kad valstybė nepažeistų žmogaus teisių (teisėtumo valstybės stadijos bruožas) ir kad būtų sukurtas veiksmingas žmogaus teisių apsaugos mechanizmas (teisės viešpatavimo valstybės stadijos bruožas). Šiuolaikiniam teisiniam valstybingumui įgyvendinti būtina sąlyga – valstybės pagalba asmeniui jo teisėms įgyvendinti tais atvejais, kai pats asmuo objektyviai nepajėgus pareigų vykdymu susikurti savo teisėms įgyvendinti reikalingo gėrio. Teisinė valstybė, kuri dalyvauja kaip žmogaus teisių įgyvendinimui talkinanti organizacija, transformuojasi į socialinę teisinę valstybę. Socialinė valstybė, grindžianti savo organizaciją teise, per žmogaus teisių saugą užtikrina visuomenės socialinį stabilumą. Pagrindine sumine grėsme žmogaus teisėms ir iš to kylančiam visuomenės socialiniam nestabilumui pripažįstamas ekonominis skurdas, kurio sukelta įtampa gresia ir demokratinės santvarkos pagrindui.

Socialinės teisinės valstybės sampratai atskleisti pasitarnauja jos, kaip kokybiškai naujo demokratijos išplėtojimo, apibūdinimas teisės teorijoje. Teisinė valstybė, evoliucionuojanti raidoje ir tampanti socialine, priartėja prie savo autentiškos paskirties – būti piliečių teisių apsaugos ir įgyvendinimo teisine organizacija. Tačiau socialinė valstybė nesitenkina tik teisinio mechanizmo žmogaus teisėms nuo neteisėto kėsinosi ginti sukūrimu. Socialinė valstybė nepalieka ekonominių santykių savieigai. Socialinė valstybė reguliuoja ekonominius santykius atsižvelgdama į realią visų piliečių teisių saugą. Dėl šių požymių socialinė teisinė valstybė dar vadinama demokratinės teisinės valstybės ir jos propoguojamo teisės viešpatavimo principo iki jo pilnatvės išplėtojimu ir pagiliniu².

Socialinės valstybės samprata tampa labiau „apčiuopiama ir matoma“, kai yra pateikiamas valstybės, Europos Sąjungos narės arba siekiančios tapti nare ir pajėgiančios veikti pagal socialinio valstybingumo principą, pavyzdys. Daugelis šio principo požymių įtvirtinti tarptautiniuose teisės aktuose (žr. 2. 2. 2. skirsnį) Juose valstybės raginamos prisidėti prie bendros ekonominės ir

¹ Vaišvila A. Teisės teorija. 2004. P. 486.

² Vaišvila A. Teisės teorija. 2004. P. 493.

socialinės pažangos, saugoti ir įgyvendinti pagrindines žmogaus teises ir laisves. Socialinė teisinė valstybė, veikianti pagal socialinio valstybingumo principą, yra šiuolaikinės Europos teisės imperatyvi nuostata ir tuo pačiu faktiškas jos įgyvendinimo rezultatas³.

Teisės teorijoje įtvirtintos ir darbe naudojamos socialinės valstybės sampratos autorius yra Mykolo Romerio universiteto profesorius, habilituotas daktaras A. Vaišvila. Socialinės valstybės samprata, pateikiama prof. A. Vaišvilos, iškyla atskleidžiant socialinės teisinės valstybės koncepcijos, orientuotos į teisės viešpatavimą ir šiuolaikinę Europos teisę, pagrindinius požymius, jos plėtotės Vakarų Europoje veiksnius, stadijas, dėsningumus. A. Vaišvilos sukurta teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje⁴ ir jos pagrindu formuluojama socialinės valstybės samprata, manome, yra šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės doktrinos kūrimo Lietuvoje pagrindas.

Teisinėje literatūroje nurodomas ir socialinės valstybės turinys, išskylantis socialinio valstybingumo problemų lygmeniu (plačiau žr. 1. 2. poskyrį):

1. socialinis valstybės įpareigojimas (vok. *Sozialpflichtigkeit des Staates*);
2. pagrindinių žmogaus teisių socialinis susiaistymas arba socializavimas (vok. *Sozialbildung der Grundrechte*)⁵.

Pastebėtina, kad Lietuvos teisinėje literatūroje, remiantis vokiečių ir rusų mokslinės minties autoriais, pateikiami ir kiti socialinio valstybingumo turinio elementai, kaip antai:

1. a) valstybės pareiga sukurti žmonėms pakeliamas gyvenimo sąlygas, b) socialinis saugumas, c) socialinė lygybė, d) socialinė laisvė, e) žalos atlyginimo teisinė sistema.⁶
2. a) žmogaus orumą užtikrinantis pragyvenimo minimumas, b) socialinės lygybės buvimas, c) socialinis aprūpinimas, d) bendros gerovės augimas.⁷

Socialinės valstybės turinio lygmenys, elementai formuoja valstybės uždavinius, o pastarųjų sprendimą garantuoja sąlygos, būtinos socialinei valstybei sukurti:

1. atitinkamo ekonominio potencialo sukūrimas;
2. socialiniai įstatymai ir jų kodifikacija⁸.

Tai yra pagrindas praktiniam socialinės valstybės įgyvendinimui, kuris ilgainiui atsiskleidžia kaip vidiniai prieštaringas procesas (plačiau žr. 1. 2. poskyrį).

Teisinėje literatūroje apibrėžiamas ir socialinės valstybės terminas, kuris pažymi socialinę teisinę valstybę kaip politinę organizaciją, pagelbstinčią piliečiams įgyvendinti savo teises bent

³ Vaišvila A. Teisės teorija. 2004. P. 492.

⁴ Vaišvila A. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje: habilitacinis darbas. 2001. P. 100.

⁵ Vaišvila A. Teisinė valstybė ir jos perspektyvos // Teisinės valstybės link. Jurisprudencija. 2000, T 15 (7). P. 25.

⁶ Ten pat.

⁷ Spruogis E. Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos: daktaro disertacija. 2002. P. 88.

⁸ Vaišvila A. Teisinė valstybė ir jos perspektyvos // Teisinės valstybės link. Jurisprudencija. 2000, T 15 (7). P. 27.

minimaliu lygiu tais atvejais, kai patys piliečiai dėl objektyvių priežasčių nepajėgia to padaryti⁹. Literatūroje sutinkame ir socialiai orientuotos bei gerovės valstybės terminus, nors pažymėtina, kad Europoje plačiausiai yra vartojamas socialinės valstybės terminas.

Taigi teigiama, kad socialinės valstybės ir socialiai orientuotos valstybės terminų skyrimas nėra itin aktualus, nors teisės moksle jis nepamiršamas. Skirtumas išryškėja tuomet, kai kalbama apie socialinės valstybės ir socialiai orientuotos valstybės priskyrimą vienai ar kitai ideologijai. Manoma, kad valstybės socialinės orientacijos principai, kaip ir teisinės valstybės principai, yra liberalizmo ideologijos vaisius, o socialinė valstybė yra socialistinės ideologijos padarinys¹⁰. Tačiau socialinės valstybės ir socialiai orientuotos valstybės, jei jos yra šiuolaikinės demokratinės teisinės valstybės, skyrimas dėl vienos socialistinės ar kitos kapitalistinės prigimties nėra pagrįstas ir byloja tik apie vis dar gają marksistinę ir sovietinę sąmonę. Kaip pažymi A. Vaišvila, „normaliai sąmonei, skirtingai nuo marksistinės ir sovietinės, socializmas nereiškia nieko daugiau, kaip tik socialinį teisingumą, kurio vienu istoriniu laikotarpiu turi būti daugiau, kitu – mažiau“¹¹. Būtina pažymėti, jog šiuolaikinėje demokratinėje teisinėje valstybėje socialinės valstybės principas yra evoliucionavęs ir negali būti interpretuojamas ir aiškinamas kaip nustatantis konkrečius imperatyvus valstybei ir jos institucijoms užtikrinti konkretų asmenų gyvenimo lygį. Socialinės valstybės principas suponuoja tik socialinę valstybės orientaciją, bet ne būtinumą konkrečiu lygiu realizuoti asmens gerovę. Priešingu atveju atsirastų ne teisinis, bet ideologinis socialinės valstybės principo suvokimas. Šiuo atveju situaciją aiškiai nusako E. Spruogio daroma išvada, kad šiuolaikinė demokratinė ir teisinė valstybė gali ir turi būti laikoma socialine ta prasme, kad ji turi teisinę pareigą, suponuotą socialinio valstybingumo principo, garantuoti žmogui būtinus poreikius, tačiau dėl šios pareigos abstraktumo, ji yra socialiai orientuota.

Gerovės valstybės terminas nors ir vartojamas teisinėje literatūroje, tačiau jis labiau paplitęs socialinių mokslų terminijoje. Pagal A. Vaišvilą, tai gana abstraktus terminas, kuris nusako valstybės orientaciją į galutinį rezultatą - žmogiškąsias pasekmes¹². Gerovės valstybės siekis apibūdinti valstybę per galinį rezultatą – asmens teigiamą socialinę savijautą yra skirtumas nuo socialinės teisinės valstybės, kuri apibūdina valstybę per asmens socialinę gerovę kuriančias priemones – teisės viešpatavimą. Galbūt tai yra atsakymas kai kurių autorių pastebėjimui, kad socialinės ir gerovės valstybių turiniai mokslinėje literatūroje yra panašiai apibūdinami, pvz.:

⁹ Vaišvila A. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje: habilitacinis darbas. 2001. P. 81.

¹⁰ Spruogis E. Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos: daktaro disertacija. 2002. P. 91.

¹¹ Vaišvila A. Teisės teorija. 2004. P. 495.

¹² Vaišvila A. Teisinės ir socialinės valstybės santykis: pranešimas. Socialdemokratinės minties instituto konferencija „Gerovės valstybė“. Vilnius, 2006. <http://www.lsd.lt/documents/A.VaisvilaGerovesvalstybered2.doc>; Prisijungimo laikas: 2008-08-20.

gerovės valstybės pagrindai: I. efektyvumo visuomenės gyvenime ir valstybės veikloje užtikrinimas; II. skurdo mažinimas; III. nelygybės mažinimas; IV. socialinės integracijos skatinimas; V. tinkamo administravimo vykdymas.¹³ E. Kūris pažymi, kad gerovės valstybės kategorija atspindi ne tik valstybės socialinę orientaciją, bet ir faktinę ekonominę bei socialinę situaciją¹⁴. Tuo remiantis E. Spruogis teigia, kad nagrinėjant teisę ir teisės principus gerovės valstybės terminas nevartotinas, nors kita vertus dėl teisinio principo realizavimo praktikoje neįmanoma neatsižvelgti į faktinę valstybės veiklą. Visgi pastebimas šio termino priskirtinumas daugiau politikos ir ekonomikos nei teisės mokslams, nors neneigiamas gerovės teisės ir gerovės įstatymo terminų (teisė ir įstatymai, kuriais įtvirtinama visuomenės atsakomybė už individo gerovę) platus vartojimas teisinėje literatūroje.

Turime paminėti ir tai, jog Vakarų Europos teisinėje literatūroje vartojami ne tik socialinės valstybės, socialiai orientuotos valstybės ar gerovės valstybės terminai. Lietuvos teisinėje literatūroje nurodoma visa pavadinimų įvairovė: „pagelbėjančioji valstybė“ (Italija), „valstybė globėja“ (Prancūzija), „visų gerovės valstybė“ (Vokietija), „apvaizdos valstybė“, „aptarnaujanti valstybė“ (R. Paundas, K. Manšteinas, E. Šulcas, H. Herlicas), „socialinio patarnavimo valstybė“ (G. Laskis, U. Beveridžas), „socialinė teisinė valstybė“ (K. Šternas, E. Štainas)¹⁵.

Taigi šiuolaikinė socialinė valstybė, esanti demokratine teisine valstybe, užtikrina žmogaus negatyviųjų ir pozityviųjų teisių visumą ir taip įgyvendina savo paskirtį. Šiuolaikinė socialinė valstybė pagelbsti piliečiams įgyvendinti savo teises, kai piliečiai dėl objektyvių priežasčių nepajėgia patys to padaryti. Šiuolaikinė socialinė valstybė turi teisinę pareigą garantuoti žmogui būtinus jo poreikius. Šią pareigą valstybei suponuoja socialinio valstybingumo principas. Šiuolaikinė socialinė valstybė yra iš esmės veikianti pagal socialinio valstybingumo principą, todėl socialinio valstybingumo principo nagrinėjimui skiriame kitą poskyrį.

1. 2. Socialinio valstybingumo principas

Socialinio valstybingumo idėjai Vakarų Europoje rastis pasitarnavo tradicinės (liberalios arba laisvosios konkurencijos kapitalizmo) valstybės nepajėgumas garantuoti to meto visuomenės (pliuralistinės, industriškai besiplėtojančios, darbo pasidalijimą gilinančios) stabilumą per žmogaus teisių bent minimaliu lygiu užtikrinimą. Nepajėgumo priežastimi nurodomas žmogaus teisių formalumas. Pagrindinės žmogaus teisės buvo suteiktos neatsižvelgus į tų teisių turėtojo socialinę

¹³ Spruogis E. Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos: daktaro disertacija. 2002. P. 89.

¹⁴ Birmontienė T. ir kt. Lietuvos Konstitucinė teisė. 2001. P. 241-254.

¹⁵ Vaišvila A. Teisės teorija. 2004. P. 489.

galią ar negalią. Asmens teises turėjo garantuoti jo turimos nuosavybės mastas ir priemonės tokiai nuosavybei įsigyti. Šiuo atveju buvo sąmoningai ignoruojamas faktas, kad dauguma žmonių neturi nuosavybės objektų, neturi kapitalo ir dėl to negali užsiimti savarankišku verslu. Tokia žmogaus teisių samprata sudarė prielaidas tik turintiems socialinės jėgos persvarą asmenims įgyvendinti savo teises.

Kitas postūmis - XIX a. antroje pusėje vykusį vis aktyvesnę nuskurdusių asmenų kovą dėl savo teisių, iššaukusi atsaką, kuris pasireiškė tradicinio kapitalizmo struktūrų transformacijos alternatyvų siūlymu. Viena alternatyvų – marksistinė, pasižyminti radikaliu visuomenės socialinių, ekonominių struktūrų keitimu, kita – evoliucinė (reformistinė), keičianti kapitalizmo struktūras į socialinės teisinės valstybės modelio struktūras. Pastaroji alternatyva dar vadinama trečiuoju keliu tarpe kapitalizmo ir socializmo. Vadinamojo trečiojo kelio tendencija išryškėjo jau XIX a. viduryje, kai buvo apibendrinta Prancūzijos revoliucijų patirtis, pateikiant išvadas, jog nuskurdusių asmenų teisių saugos klausimas sprendinys ne revoliucijomis, o valstybės vykdomomis reformomis ir socialine politika. Šia kryptimi einama XIX a. antroje pusėje – pradedama vykdyti socialinė teisėkūra bei socialinio draudimo politika. Vokietijos kanclerio Otto von Bismarko vykdyta socialinė teisėkūra, siekiant industrinės visuomenės raidą nukreipti į žmogaus teisių saugą, tapo pirmuoju didesnio masto valstybės kišimosi į visuomeninį gyvenimą pavyzdžiu.

XX a. pradžioje žmogaus teisių saugos ir taip garantuoto socialinio visuomenės stabilumo klausimas darėsi vis aktualesnis. Po Pirmojo pasaulinio karo ėmė spartėti Europos šalių industrializacijos procesas, augo proletariatų masė, stiprėjo profsąjungos, kilo visuomenės organizavimosi lygis, o tai reikalavo aiškaus Vakarų buržuazinės liberalios valstybės apsisprendimo, koku mastu vykdyti socialinę politiką. Apsisprendimo reikalavimui būtinumo charakterį suteikė socialistinė revoliucija Rusijoje (1917m. – 1918m.) ir pasaulinė ekonominė krizė (1929m. – 1933m.), todėl orientacija į socialinę valstybę tapo objektyviai sąlygota.

Paminėtos istorinės prielaidos rodo, kad socialinio valstybingumo idėja formavosi vykstant žmogaus teisių saugos poreikio kaitai: vis didėjantis poreikis ir „aštresnė“ to išraiška, kad valstybė ateitų į pagalbą nuskurdusiems, tuo garantuodama visuomenės saugumą. Susidariusią situaciją sąlygojo tai, kad kuriant teisinį, institucinį mechanizmą asmens teisėms apsaugoti ir pažeistoms atkurti, buvo nenumatytas valstybės, organizuojančios asmens teisių įgyvendinimą, vaidmuo.

Po Antrojo pasaulinio karo socialinių teisių legalizavimas įstatymais lėmė Vakarų Europos valstybių plėtojimąsi socialinio valstybingumo linkme. Socialinio valstybingumo principas skelbiamas daugelio pokario Vakarų Europos šalių konstituciniu principu. Tai reiškia, kad socialinio valstybingumo jau nebegalime laikyti tik moraline idėja, tai yra teisės principas, kurio

imperatyvas valstybei - pagelbėti piliečiams įgyvendinti savo teises bent minimaliu lygiu tais atvejais, kai patys piliečiai dėl objektyvių priežasčių nepajėgia to padaryti.

Pastarasis įpareigojimas suformuoja socialinės teisinės valstybės turinį, kuris apima du socialinio valstybingumo problemų lygmenis¹⁶: socialinį valstybės įpareigojimą ir valstybės socialinį susaistymą pagrindinėmis žmogaus teisėmis.

Socialinio valstybės įpareigojimo lygmenyje socialinis valstybingumas reiškia valstybės įpareigojimą per visas savo institucijas: parlamentą, vyriausybę, teismą, šioms atsižvelgus į realias valstybės galimybes ir pasirinkus konkrečius būdus bei priemones, pagelbėti neišgalintiems savo piliečiams susikurti žmogaus vertą egzistenciją. Valstybės veikla įvairiose srityse ir tam tikri tos veiklos būdai orientuojami į siekį išvengti žmogaus egzistencijai, o jos pagrindu, ir visuomenei kylančių grėsmių. Socialine linkme vyksta ir verslo orientacija. Jis turi prisitaikyti prie visuomenės poreikių, o tai reiškia privačios naudos siekimą per tarnavimą bendrai naudai.

Valstybės socialinis susaistymas pagrindinėmis žmogaus teisėmis išreiškia valstybės kaip visuomenę solidarizuojančios jėgos idėją. Valstybė organizuoja vienų visuomenės narių talkinimą kitiems, kai pastarieji turi egzistencijos problemų. Iš reikalavimo užtikrinti minimalią kiekvieno asmens teisių saugą kyla teisingo materialinių vertybių perskirstymo, ne lygiavos, bet socialiai silpnųjų ir socialiai stipriųjų interesų paisymo pagrindu, uždavinys.

Čia turime pastebėti, ką minėjome ir anksčiau, kad socialinio valstybingumo principas Vakarų Europoje ilgainiui pakankamai evoliucionavo. Šiuolaikinėje socialinėje teisinėje valstybėje, paremtoje liberalizmo ideologija, jis nesuponuoja įvairiapusio socialinio aprūpinimo, vykdomo valstybės, siekiančios paversti asmenų asmenų bendriją visapusiškos gerovės valstybe. Tai prieštarautų socialinio valstybingumo principui kaip teisės principui. Kaip pažymi E. Spruogis, socialinės valstybės principas, kuris yra interpretuojamas kaip nustatantis konkrečius imperatyvus valstybei ir jos institucijoms užtikrinti konkretų asmenų gyvenimo lygį, negali būti laikomas teisės principu apskritai. Taigi tai abstraktus teisės principas, suponuojantis, jog būtina garantuoti žmogaus būtinus poreikius, tačiau nereiškiantis ir negarantuojantis remiamam asmeniui konkretaus pragyvenimo lygio¹⁷.

XX a. antrojoje pusėje Vakarų Europoje socialinio valstybingumo principas, „išaugęs iš žmogaus teisių branginimo ir jų lygaus traktavimo sąmonės bei industrinės visuomenės ekonominių ir moralinių galimybių, toliau yra skatinamas ir konkretizuojamas tiek valstybės vidaus teise, tiek ir Europos bendrijos teisės primatu“¹⁸. Tačiau šiuo laikotarpiu pradeda ryškėti

¹⁶ Vaišvila A. Teisinė valstybė ir jos perspektyvos // Teisinės valstybės link. Jurisprudencija. 2000, T 15 (7). P. 25.

¹⁷ Spruogis E. Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos: daktaro disertacija. 2002. P. 91.

¹⁸ Vaišvila A. Teisinė valstybė ir jos perspektyvos // Teisinės valstybės link. Jurisprudencija. 2000, T 15 (7). P. 27.

socialinio valstybingumo vidinis prieštarumas. Jis pasireiškia dėl to, kad žmogaus teisių sauga valstybės yra įgyvendinama ne asmens pareigų vykdymo pagrindu, bet pačios asmens teisės buvimo pagrindu. Tokiu būdu asmens teisės ir jų įgyvendinimas ilgainiui tampa nepriklausomu nuo pareigų, nuo asmens kultūrinio aktyvumo. Todėl, anot A. Vaišvilos, siekis konkretaus asmens vartojimo mastą suderinti ne su jo kultūriniu aktyvumu, o su jo vartojimo poreikiais neišvengiamai skatina *homo consumens* (žmogų vartotoją) ir atitinkamai sumenkina *homo creator* (žmogų kūrėją), palenkia pastarąjį tarnauti žmogui vartotojui.¹⁹ Dėl šio socialinio valstybingumo prieštaravimo – vidinės humanistinės ir kartu savigriovos jėgos, socialinėje valstybėje atsiranda tolesnės plėtros problemų, pasireiškiančių kultūriniu arba ekonominiu sąstingiu. Tačiau, turint galvoje A. Vaišvilos atskleistą socialinės teisinės valstybės praktinio įgyvendinimo prieštarumą ir įrodymą, kad šioji egzistuoja kaip pirmynėigos ir atsitraukimo (atžangos) procesas²⁰, socialinio valstybingumo vidinis prieštarumas netampa socialinės valstybės susinaikinimo „pranašu“. Socialinės valstybės krizės ir socialinio valstybingumo principo taikymo komplikacijos yra natūralus, žmogaus teisių saugos poreikių kaitos nulemtas procesas. Tai patvirtina ir ankščiau paminėtos socialinio valstybingumo istorinės prielaidos: nuolat dinamiškai žmogaus teisių saugos poreikiai reikalauja nuolat dinamiškų juos įgyvendinančių priemonių. Svarbiausias momentas šioje dinamikoje – žmogaus teisių įgyvendinimo priemonės neturi tapti vertingesnės už pačias žmogaus teises. Jeigu taip gebama tvarkytis – socialinio valstybingumo principas, pagal A. Vaišvilą, yra gyvas principas.

Socialinio valstybingumo nagrinėjimas jo istorinių prielaidų pagrindu atskleidžia Vakarų Europos socialinio valstybingumo patirtį laiko perspektyvoje. Ši patirtis, apibendrinta Lietuvos teisės mokslininkų, leidžia pateikti socialinio valstybingumo principo imperatyvumą, problemų lygmenį, vidinio prieštaravimo požymį. Čia iškyla konkretesnio tyrimo būtinybė, todėl kitame skyriuje sieksime atskleisti socialinio valstybingumo principą pagal jo įtvirtinimą Lietuvos Respublikos Konstitucijoje bei oficialųjį aiškinimą.

¹⁹ Vaišvila A. Teisės teorija. 2004. P. 494.

²⁰ Vaišvila A. Teisinė valstybė: nuo optimizmo iki realybės. Jurisprudencija. 2001, T. 19 (11). P. 55.

2. SOCIALINIO VALSTYBINGUMO ĮTVIRTINIMAS

2. 1. Socialinio valstybingumo principas Lietuvos konstitucinėje justicijoje

Socialinio valstybingumo principo įtvirtinimo Lietuvos Respublikos Konstitucijoje klausimas dvejopas dėl formalaus ir loginio sisteminio požiūrių į pastarąjį. Konstitucijos preambulėje skelbiamas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis²¹. Formaliu požiūriu tai reiškia, kad Konstitucijoje nėra įvardinta, jog Lietuvos Respublika – socialinė valstybė. Teisinėje literatūroje bandoma atsakyti į šio formalaus socialinės valstybės siekio neskelbimo klausimą. Atsakymas atsargiai grindžiamas valstybės gyvenimo tikrove ir istorine visuomenės patirtimi. E. Šileikis, remdamasis E. Kūriu, teigia, kad matyt Konstitucijos rengėjai siekė *nediskredituoti* (išskirta E. Šileikio) Konstitucijos teksto pagal to meto, t.y. 1992 m. spalio mėnesio faktinę tikrovę, kupiną materialinių nepriteklių ir socialinių disproporcijų.²² Kitas veiksnys, darantis įspūdį, kad nebuvo pagrindo prie pamatinių valstybės principų priskirti socialinio valstybingumo principą, susijęs su neigiamomis socialistinės valstybės asociacijomis, kurios 1992 m. galėjo būti dar itin gajos visuomenėje. Kaip pažymi A. Vaišvila, kalbėdamas apie socialinę valstybę kaip tokią Lietuvoje, socialinė valstybė tam tikrai visuomenės daliai asocijuojasi su socialistine valstybe, apie kurią ta dalis visuomenės vis dar (tekstas skelbiamas 2004 m. – mūsų pastaba) nepasiruošusi mąstyti be emocijų ir prietarų.

Žodinė konstitucinių vertybių išraiška nėra pagrindinis kriterijus vertinti tokias vertybes apskritai, todėl tik formalus požiūris į socialinio valstybingumo principo įtvirtinimą Lietuvos Respublikos Konstitucijoje yra netinkamas. Ankščiau mūsų paminėtoje nuorodoje į Konstitucinio Teismo patikslinimą, kad teisinės valstybės siekis, skelbiamas Konstitucijos preambulėje, išreiškiamas ir atskleidžiamas teisinės valstybės principu, įtvirtintu įvairiose Konstitucijos nuostatose, nusako sisteminio loginio požiūrio ir metodo reikalingumą. Tai reiškia, kad socialinio valstybingumo principo „ieškojimai“, nors ir neskelbiamo siekiu, išraiškos Konstitucijos tekste yra tikslingi ir gali būti atskleidžiantys.

E. Šileikis socialinės valstybės principą kildina iš socialinių teisių (socialinių teisių įtvirtinimas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nagrinėjamas šio darbo 2. 2. 1. poskyryje), mano, jog valstybės socialinio pobūdžio ir visuomenės solidarumo idėjos nepaneigia ir darnios

²¹ Konstitucinis Teismas pažymėjo žodžių „siekis“ ir „principas“ netapatumą, patikslindamas, kad teisinės valstybės siekis, skelbiamas Konstitucijos preambulėje, išreiškiamas ir atskleidžiamas teisinės valstybės principu, įtvirtintu įvairiose Konstitucijos nuostatose (2002 07 11 nutarimas „Dėl sveikatos sistemos finansavimo, mokslo ir švietimo sistemos ilgalaikio finansavimo, valstybės biudžeto projekto rengimo ir sudarymo“)

²² Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. 2005. P. 210.

visuomenės siekis (Konstitucijos²³ preambulė), valdžios įstaigos tarnavimo žmonėms principas (K 5 str. 3d.), socialinio pobūdžio individo ūkinių galimybių ir bendruomenės interesų derinimo instrumentai (K 46 str).²⁴

K. Lapinskas teigia, kad plataus socialinių teisių spektro konstitucinis įtvirtinimas (žr. 2. 2. 1. poskyrį), duoda pagrindo kalbėti apie iš to valstybei kylančias pareigas socialinės politikos srityje, o ypač pareigas rūpintis socialinės gerovės kūrimu²⁵, o tai nusako valstybės socialinę orientaciją. Valstybės socialinę orientaciją, pasak K. Lapinsko, nusako ir nuostatos, įtvirtinančios pilietines ir politines, ekonomines ir kultūrines teises, visuomenės ir valstybės santykius, tautos ūkio organizavimo ir reguliavimo principus, tačiau jų nekonkretizuoja.

E. Spruogis, pateikdamas Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių socialines teises, nuorodas ir išreiškdamas mintį, kad tos nuostatos neįpareigoja valstybės atlikti konkrečių veiksmų, teigia, kad tai yra valstybės socialinės orientacijos pobūdis.²⁶

Šie teisinėje literatūroje įvairių autorių paminėti socialinio valstybingumo principo nepaneigimo Konstitucijos tekstu pavyzdžiai patvirtintų mintį, kad Konstitucijoje tiesiogiai neskelbiamas socialinio valstybingumo principas yra įvairių Konstitucijos nuostatų loginiu ir sisteminiu ryšiu išskylanti „pamatinė valstybės veikimo gairė“²⁷. Tačiau tiesiog nuorodos į vienas ar kitas Konstitucijos nuostatas ir tokiu būdu socialinio valstybingumo principo „atradimas“ negali pretenduoti į oficialų jo skelbimą. Tik Konstitucinis Teismas oficialiai aiškina Konstituciją, sukurdamas (netiesioginę) konstitucinę normą ar principą. Be abejonės, mūsų paminėti autoriai, pateikdami socialinio valstybingumo principo išraiškų Konstitucijos tekste nuorodas, rėmėsi Konstitucinio Teismo išaiškinimais.

1997 m. kovo 12 d. nutarime Konstitucinis Teismas pažymėjo, jog „Konstitucijos 52 straipsnyje nustatyta, kad valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais.

Šiomis nuostatomis išreiškiamas valstybės socialinis pobūdis, o socialiniam aprūpinimui, t. y. visuomenės prisidėjimui prie išlaikymo tų savo narių, kurie negali dėl įstatymuose numatytų svarbių priežasčių apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba yra nepakankamai aprūpinti, pripažįstamas konstitucinės vertybės statusas.

²³ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

²⁴ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. 2005. P. 213.

²⁵ Lapinskas K. Asmens socialinės teisės konstitucinių teismų jurisprudencijoje. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Latvijos Konstitucinio Teismo teisėjų konferencijos medžiaga. 2007. P. 62.

²⁶ Spruogis E. Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos: daktaro disertacija. 2002. P. 104.

²⁷ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. 2005. P. 213.

Tai atitinka tiek valstybės funkcijų šiuolaikinę sampratą, tiek XX a. Lietuvos valstybės konstitucinę tradiciją, kurios ištakos yra 1922 m. Konstitucijoje, numačiusioje, kad tam tikrais įstatymais saugo dirbantįjį ligoje, senatvėje, įvykus nelaimingam atsitikimui ar trūkstant darbo.

<...> Konstitucijos 52 straipsnio nuostatos, laiduojančios piliečių teisę į socialinį aprūpinimą, derinasi ir su tarptautiniuose teisės aktuose įtvirtintais socialinės apsaugos principais.

Socialinės apsaugos priemonės išreiškia visuomenės solidarumo idėją. Jos padeda asmeniui apsisaugoti nuo galimų socialinių rizikų. Žinoma, pilietinėje visuomenėje solidarumo principas nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo likimą. Tai yra svarbiausia laisvo žmogaus saviraiškos sąlyga. Abipusės asmens ir visuomenės atsakomybės pripažinimas yra svarbus užtikrinant socialinę darną, laiduojant asmens laisvę ir galimybę apsisaugoti nuo sunkumų, kurių žmogus vienas nepajėgtų įveikti. Todėl valstybė kuria socialinio aprūpinimo sistemą, kuri padėtų išlaikyti žmogaus orumą atitinkančias sąlygas, o prireikus suteiktų asmeniui būtiną socialinę pagalbą.²⁸

Šiame nutarime leidžiame sau pastebėti socialinio valstybingumo principo turinio lygmenis: socialinis valstybės įpareigojimas - valstybės įpareigojimą per visas savo institucijas pagelbėti neišgalintiems savo piliečiams susikurti žmogaus vertą egzistenciją; valstybės socialinis susaistymas pagrindinėmis žmogaus teisėmis – valstybės suvokimas kaip visuomenę solidarizuojančios jėgos, „kuri organizuoja vienų visuomenės narių talkinimą kitiems tais atvejais, kai tie „kiti“ turi egzistencijos problemų“²⁹.

Taip pat pažymėtina, kad nutarime nepaneigiama asmens atsakomybė už savo likimą. Tai atspindi socialinio valstybingumo principo realizavimo pobūdį šiuolaikinėje valstybėje. „Valstybė „padeda“ asmenims, kuriems tokios pagalbos reikia, tiek, kiek jiems negali padėti visuomeniniai junginiai ir dariniai (pradedant nuo šeimos, kaip visuomenės ląstelės, ir baigiant sudėtingomis visuomeninėmis organizacijomis) – tai yra socialinės orientacijos esmė“³⁰.

Konstitucinis Teismas nutarime minėdamas 1922 m. Konstitucijos nuostatas pažymi konstitucinę tradiciją, kuri teisinėje literatūroje interpretuojama kaip istorinė valstybės socialinės orientacijos konstitucinė tradicija. Ne tik nacionalinės, bet ir tarptautinės teisės atžvilgiu svarbus aiškinimas, kad socialinis valstybės pobūdis, socialinis aprūpinimas atitinka valstybės funkcijų šiuolaikinę sampratą, o nuostatos laiduojančios piliečių teisę į socialinį aprūpinimą, atitinka tarptautiniuose teisės aktuose įtvirtintus socialinės apsaugos principus.

²⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d. nutarimas „Dėl valstybinių socialinio draudimo pensijų“ // Valstybės žinios. 1997, Nr. 23-546.

²⁹ Vaišvila A. Teisės teorija. 2004. P. 491.

³⁰ Spruogis E. Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos: daktaro disertacija. 2002. P. 95.

Reikia paminėti tai, jog Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje asmens teisė į socialinę apsaugą yra plačiausiai ir išsamiausiai išaiškinta. Todėl ne kartą yra konstatuota, jog Konstitucijos 52 straipsnio nuostatos, laiduojančios piliečiams teisę į socialinį aprūpinimą, kartu įpareigoja valstybę nustatyti pakankamas tos teisės įgyvendinimo ir apsaugos priemones; kad kiekvienas pilietis turi teisę į socialinę apsaugą; kad visuomenės prisidėjimui prie išlaikymo tų narių, kurie dėl įstatymuose numatytų priežasčių negali apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba yra nepakankamai aprūpinti, pripažystamas konstitucinės vertybės statusas; kad socialinės apsaugos priemonės išreiškia visuomenės solidarumo idėją, padeda asmeniui apsaugoti nuo galimos socialinės rizikos. Remiantis tokiais aiškinimais teisinėje literatūroje teigiama, kad pagal Konstituciją Lietuvos valstybė yra socialiai orientuota³¹.

1998 m. rugsėjo 24 d. nutarime³² Konstitucinis Teismas, aiškindamas teisės laisvai pasirinkti darbą turinį ir prasmę, pažymėjo, kad dirbantis žmogus Konstitucijoje traktuojamas humanistiniu požiūriu; žmogus suprantamas ne kaip abstrakti socialinė ekonominė ar profesinė kategorija, gamybinių santykių dalyvis, bet kaip laisva asmenybė, kurios žmogiškasis orumas saugotinas. Aptariant darbo santykių šalių teisinę padėtį pažymima, kad valstybės pareiga yra užtikrinti darbo santykių subjektų bendradarbiavimą socialinės partnerystės pagrindu ir saugoti darbuotojo, kaip šiuose santykiuose ekonominiu bei socialiniu požiūriu paprastai silpnesnės pusės, teises.

1999 m. kovo 4 d. nutarime Konstitucinis Teismas komentuodamas Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostatą, kad „kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą“ aiškina, jog teisė laisvai pasirinkti darbą yra viena iš būtinų sąlygų žmogaus, asmenybės gyvybiniais poreikiams tenkinti, deramai padėčiai visuomenėje užimti, tačiau kita vertus, tokia konstitucinė kiekvieno žmogaus teisė suponuoja valstybės pareigą sudaryti atitinkamas teises, socialines, organizacines prielaidas šiai teisei įgyvendinti“³³.

Šiuose aiškinimuose leidžiame sau pastebėti socialinio valstybingumo principo turinio abi sudedamąsias: socialinis valstybės įpareigojimas - valstybės įpareigojimą per visas savo institucijas pagelbėti neišgalintiems savo piliečiams susikurti žmogaus vertą egzistenciją; valstybės socialinis susaistymas pagrindinėmis žmogaus teisėmis – socialinio valstybės

³¹ Lapinskas K. Asmens socialinės teisės konstitucinių teismų jurisprudencijoje. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Latvijos Konstitucinio Teismo teisėjų konferencijos medžiaga. 2007. P. 62.

³² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. rugsėjo 24 d. nutarimas „Dėl valstybinių socialinio draudimo pensijų“ // Valstybės žinios. 1997, Nr. 23-546.

³³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d. nutarimas „Dėl SSRS valstybės saugumo komiteto kadroinių darbuotojų darbinės veiklos“ // Valstybės žinios. 1999, Nr. 23-666.

įpareigojimo suponuotas reikalavimas „stiprinti socialiai silpnuosius ir kartu silpninti socialiai galinguosius“³⁴.

Remiantis Konstitucinio Teismo nutarimuose ir teisinėje literatūroje pateiktomis konstitucinių normų turinio išvalgomis galime teigti, kad valstybės socialinis pobūdis iškyla, pagrinde, konkrečių socialinių teisių ir laisvių aiškinimo kontekste. Socialinio valstybingumo principas Konstitucinio Teismo aiškinimuose tiesiogiai neįvardijamas. Teisinėje literatūroje teigiama, kad nors ir su didelėmis išlygomis, tačiau leidžiama teigti, jog Konstitucinių nuostatų, reglamentuojančių ekonominius ir socialinius santykius interpretavimas kaip konstitucinio socialinės valstybės principo palengva skinasi kelią konstitucinėje doktrinoje³⁵.

Teisinėje literatūroje teigiama, kad socialinės valstybės principas turi būti traktuojamas kaip socialiai orientuotos valstybės principas³⁶. Tai daroma remiantis 2002 m. sausio 14 d. Konstitucinio Teismo nutarimu³⁷, kuriame aiškinama, kad valstybės finansinės galimybės (ir galimybė finansuoti aukštąjį mokslą) nėra ir negali būti beribės, kad Konstitucijos nuostatos dėl aukštojo mokslo prieinamumo visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus, negali būti interpretuojamos kaip nustatančios valstybės pareigą valstybės lėšomis užtikrinti bet kurio gebančio siekti aukštojo išsilavinimo žmogaus bet kokio aukštojo mokslo siekimą neatsižvelgiant į visuomenės ir valstybės poreikius bei galimybes. Reiškia, kad socialiai orientuotos valstybės principas suponuoja pareigą valstybei užtikrinti žmogaus poreikius, tačiau pareigos realizavimas gali būti įtakojamas realių valstybės galimybių. Čia išryškėja socialinio valstybingumo praktinio įgyvendinimo problema – valstybės biudžeto išgalės lemia realų socialinio valstybingumo įgyvendinimą.

Dėl oficialiojo socialinio valstybingumo principo aiškinimo teisinėje literatūroje iškeliami jo neaiškumo, nevienareikšmiškumo, neišplėtojimo ir net gi vengimo aiškinti problemos. Čia išskirtume bene kritiškiausiu požiūriu pasižyminčio E. Šileikio teiginius, kad Konstitucinis Teismas apskritai vengia vartoti Europoje paplitusį teisinį terminą „socialinė valstybė“, nes vietoje jo pirmenybę teikia lankstesnėms, aptakesnėms „socialinės darnos imperatyvo“³⁸ arba „socialiai orientuotos valstybės“ kategorijoms. Taip pat pažymima, kad užsimindamas apie socialinės darnos imperatyvą, Konstitucinis Teismas neatskleidžia, kaip jis supranta tokį imperatyvą, kokia yra

³⁴ Vaišvila A. Teisės teorija. 2004. P. 491.

³⁵ Birmontienė T. Jarašiūnas E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. 2001. P. 266-270.

³⁶ Spruogis E. Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos: daktaro disertacija. 2002. P. 106.

³⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas „Dėl valstybės ir savivaldybės biudžeto rodiklių“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 5-186.

³⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas „Dėl pareigūnų ir karių valstybinių pensijų“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 68-3094.

socialinės darnos imperatyvo doktrina. E. Šileikis, remdamasis 2003 – 2005 metų Konstitucinio Teismo kūryba, leidžia sau manyti, kad oficialiojoje konstitucinėje jurisprudencijoje sąmoningai praleista proga sukurti socialinės valstybės doktriną ir nuspręsta laikytis aptakaus „socialinės darnos imperatyvo“, kuris pagal savo fundamentalumą ir taikymo konstitucinės justicijos bylose dažnumą ar apimtį neprilygsta teisinės ar demokratinės valstybės principams.

Prie kritiško požiūrio priskirtume ir A. Vaišvilos nuosaikiai išsakytą nuomonę, kad Lietuvoje apie socialinę teisinę valstybę oficialiai nei rašoma nei kalbama (tekstas skelbiamas 2004 m. – mūsų pastaba), pažymint, kad Konstitucinis Teismas pradeda kalbėti apie visuomenės solidarumo idėją (nurodomas 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas³⁹), tačiau ją priskiria ne socialinei teisei valstybei, bet pilietinei visuomenei.

J. Žilys kalbėdamas apie socialinę valstybę oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje pastebi Konstitucinio Teismo „santūrumą formuluojant aiškia ir nedviprasmišką išvadą apie tai, kad socialinė valstybė yra tokia pati vertybė, kaip ir teisinė valstybė“⁴⁰. Socialinės valstybės koncepcijos neišplėtojimą tokiu mastu kaip teisinės valstybės vieną iš priešasčių nurodo būtent Lietuvos valstybės neapibūdinimą Konstitucijoje socialine valstybe. Kiti lemiantys veiksniai, J. Žilio manymu – politinių, ekonominių teorijų prieštaravimas, jų pagrindu veikiančių politinių organizacijų ideologinės priešpriešos. Pastaruosius veiksnius pažymi ir E. Šileikis.

Daugiareikšmės politologinės ir ekonominės kategorijos, tradiciškai vartojamos socialinės valstybės turiniui apibrėžti, politinių partijų ar politinių organizacijų deklaruojamos socialinės valstybės sampratos įvairovė ir darbe minėtos neigiamos socialistinės valstybės asociacijos, E. Šileikio manymu, yra „pavojinga“ jurisprudencijos objektyvumui. Autorius įvardija visa tai kaip socialinės valstybės Lietuvoje teorinio turinio problemą. Siekiant jurisprudencinės socialinės valstybės doktrinos objektyvumo siūloma apsiriboti principinė prezumpcija – „Lietuva, kaip socialinė valstybė, yra socialinė teritorinė korporacija, sudaryta ir veikianti ne tik dėl individų (K II skirsnis), bet ir dėl visuomenės poreikių, t.y. absoliučiai neabejinga visuomenei bendrojo valstybinio būvio sferai, numatytai dabartinės Konstitucijos III ir IV skirsniuose. Šiuo požiūriu socialinė valstybė – socialinio darnumo linkme veikianti valstybė (Seimas ir kitos valdžios institucijos), kuri teisingumą – „teisingą (paimtos nuosavybės) atlyginimą“ (K 23 str. 3 d.), „teisingą apmokėjimą už darbą“ (K 48 str. 1 d.) ar „bylos viešą ir teisingą išnagrinėjimą“ (K 31 str. 2 d.) – supranta ne tik formaliu teisiniu, bet ir materialiu socialiniu požiūriu: ne tiek kaip *paskirstytą*, kiek kaip „subalansuotą“ („išlygintą“) teisingumą Konstitucijos vientisumo

³⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas „Dėl valstybinių socialinio draudimo pensijų“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 113-5057.

⁴⁰ Žilys J. Socialinė valstybė konstitucinėje teisėje. Jurisprudencija. 2006, T. 12 (90). P. 18.

kontekste“⁴¹. Matome, jog E. Šileikio siūloma socialinės valstybės principinė prezumpcija iškyla Konstitucijos nuostatų loginiu ir sisteminiu ryšiu teisinės valstybės kontekste.

Socialinio valstybingumo principo nagrinėjimas remiantis Lietuvos konstitucine justicija parodo formalaus socialinio valstybingumo principo neskelbimo, socialinės valstybės doktrinos neišplėtojimo oficialajame aiškinime, jos teorinio turinio, praktinio įgyvendinimo problemas. Tačiau tai nepaneigia socialinio valstybingumo principo, kuris iškyla Konstitucinio Teismo, pagrinde, socialinių teisių ir laisvių aiškinimų kontekste (nepamirštant, kad socialinių teisių ir laisvių formulavimas Konstitucijoje nėra socialinį valstybingumą lemiantis veiksnys).

2. 2. Socialinis valstybingumas ir socialinės teisės

Socialinio valstybingumo principo ir socialinių teisių „bendrumą“ suponuoja abiejų istorinė raida: socialinio valstybingumo principo įtvirtinimas ir socialinių teisių juridizavimas XX a. pradžioje, nulemtas socialinio valstybės ir visuomenės stabilumo siekio. Socialinis valstybingumas paprastai susijęs su socialinių žmogaus teisių ir laisvių apimtimis, formuluojamomis Konstitucijoje, tarptautiniuose teisės aktuose. Socialinių teisių užtikrinimas (plačiau žr. 3 skyrių) iš dalies yra socialinio valstybingumo principo realizavimo atspindys.

Socialinių teisių visuotinis paplitimas konstitucijose siejamas su XX a. pirmoje pusėje vykusiais socialiniais ir politiniais pokyčiais. Socialinių teisių juridizavimo tarptautiniu mastu pradžia, manome, laikytina 1948 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinės Asamblėjos priimta Visuotinė Žmogaus Teisių Deklaracija. XX a. antrojoje pusėje priimtų Konstitucijų, taip pat ir 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos, turiniui daug įtakos turėjo socialinėms teisėms skirti tarptautiniai teisės aktai.

Socialinės teisės priskiriamos antros kartos žmogaus teisėms, kurios skirtos garantuoti kiekvienam asmeniui bent minimalų socialinį saugumą, tuo užtikrinant visuomenės ir valstybės stabilumą. Turime paminėti, jog teisinėje literatūroje vartojama socialinių ir socioekonominių teisių sąvoka. Vieni autoriai, K. Lapinskas, E. Baltutytė vartoja socialinių teisių sąvoką, kuri apima socialines ir ekonomines teises. Tai atspindi socialinių teisių sampratą Europos socialinėje chartijoje. E. Spruogis vartoja socioekonominių teisių sąvoką, kuri apima socialines ir ekonomines teises. A. Vaišvila išskiria socialines ir ekonomines teises į atskiras grupes. E. Šileikis socialinių ir ekonominių teisių neišskiria, jas vadina bendrai „*status positivus*“. Siame darbe vartojama socialinių teisių sąvoka apima socialines ir ekonomines teises.

⁴¹ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. 2005. P. 212.

2. 2. 1. Socialinės teisės Lietuvos Respublikos Konstitucijoje

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje formuluojamos tokios socialinės teisės: teisė į darbą, tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą, teisė į socialinę apsaugą, teisė kiekvieno dirbančiojo į poilsį, kasmetines mokamas atostogas, teisė gauti senatvės pensiją, šeimos apsaugos teisės ir kt.. Literatūroje pateikiamas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje formuluojamų socialinių teisių skyrimas į grupes⁴²:

1. teisė į darbą;
2. teisė į socialinę apsaugą;
3. teisė į sveikatos apsaugą;
4. šeimos teisė į apsaugą.

Šis, nors ir sąlyginis, socialinių teisių skyrimas atitinka tarptautinėje teisėje pripažintą socialinių teisių sampratą ir klasifikaciją.

1 lentelė

LR Konstitucijos nuostatuose įtvirtintos socialinės teisės pagal grupes

Socialinių teisių grupė	LR Konstitucijos straipsnis
Teisė į darbą	48 straipsnio 1-3 dalys <i>Kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą ir turi teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju.</i> <i>Užsieniečių darbą Lietuvos Respublikoje reguliuoja įstatymas.</i> <i>Priverčiamas darbas draudžiamas.</i> 49 straipsnis <i>Kiekvienas dirbantis žmogus turi teisę turėti poilsį ir laisvalaikį, taip pat kasmetines mokamas atostogas.</i> <i>Darbo laiko trukmę apibrėžia įstatymas.</i> 39 straipsnio 2 dalis <i>Dirbančioms motinoms įstatymas numato mokamas atostogas iki gimdymo ir po jo, palankias darbo sąlygas ir kitas lengvatas.</i> 50 straipsnis

⁴² Lapinskas K. Asmens socialinės teisės konstitucinių teismų jurisprudencijoje. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Latvijos Konstitucinio Teismo teisėjų konferencijos medžiaga. 2007. P. 62.

	<i>Profesinės sąjungos kuriasi laisvai ir veikia savarankiškai. Jos gina darbuotojų profesines, ekonomines bei socialines teises bei interesus.</i> <i>Visos profesinės sąjungos turi lygias teises.</i> 51 straipsnis <i>Darbuotojai, gindami savo ekonominius ir socialinius interesus turi teisę streikuoti.</i> <i>Šios teisės apribojamas, įgyvendinimo sąlygas ir tvarką nustato įstatymas.</i>
Teisė į socialinę apsaugą	52 straipsnis <i>Valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais.</i> 146 straipsnis <i>Valstybė globoja ir aprūpina karius, kurie eidami karo tarnybą nustoja sveikatos, taip at karo tarnybą einant žuvusių ar mirusių karių šeimas.</i> <i>Valstybė aprūpina ir piliečius, kurie gindami Valstybę nustojo sveikatos, taip pat šeimas tų piliečių, kurie gindami Valstybę žuvo ar mirė.</i>
Teisė į sveikatos apsaugą	53 straipsnis <i>Valstybė rūpinasi žmonių sveikata ir laiduoja medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus. Įstatymas nustato piliečiams nemokamos medicininės pagalbos valstybinėse gydymo įstaigose teikimo tvarką.</i>
Šeimos teisė į apsaugą	38 straipsnio 1-2 dalys <i>Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas.</i> <i>Valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę.</i> 39 straipsnio 1, 3 dalys <i>Valstybė globoja šeimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, įstatymo nustatyta tvarka teikia joms paramą.</i> <i>Nepilnamečius vaikus gina įstatymas.</i>

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintų socialinių teisių grupių tarpe nerandame tarptautinėje teisėje formuluojamų grupės teisių į apsaugą nuo skurdo ir socialinės atskirties. Turime pažymėti, nors tai aptarsime vėliau (žr. 3 skyrių), kad ratifikuodama Europos socialinę chartiją (pataisytą) Lietuva įsipareigojimų pagal šias teises įtvirtinančius chartijos straipsnius neprisiėmė ir aiškino tai ekonomikos raidos sunkumais bei ribotais finansiniais ištekliais. Kitos socialinių teisių grupės (žr. 1 lentelę) neatspindi to pilno tarptautiniame lygmenyje deklaruojamų socialinių teisių katalogo (žr. 2. 2. 2. poskyrį). Tačiau šalies Konstitucija nėra tas dokumentas, kuriame privalo būti deklaruojamos visos socialinės teisės. Kaip minėjome aukščiau, formaliai socialinės valstybės siekis Konstitucijoje neskelbiamas, todėl tai, formaliu požiūriu, ir neįpareigoja skelbti kuo platesnio socialinio teisių katalogo.

J. Žilys, analizuodamas Konstitucijos turinį, išreiškia mintį, kad valstybės pozicija dėl konkrečių socialinių teisių yra skirtinga.⁴³ Vienų socialinių teisių atžvilgiu valstybė įpareigojama imtis atitinkamų priemonių – valstybė laiduoja, nustato – pvz. Konstitucijos 52 straipsnyje skelbiama, kad valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais. Kitų socialinių teisių atžvilgiu tiesioginių įsipareigojimų tarsi nesiimama – pvz. 48 straipsnyje deklaruojama, kad kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą ir turi teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju.

Lietuvos Konstitucinio Teismo socialinių teisių aiškinimai (žr. 2. 1. poskyrį) patvirtina socialinių teisių skelbimo pobūdį. Teisių į socialinę apsaugą grupės įtvirtinimas duoda pagrindo kalbėti apie iš to valstybei kylančias pareigas socialinės politikos srityje: valstybė įpareigojama sukurti jų įgyvendinimo ir teisinio gynimo priemones. Teisių į darbą grupės įtvirtinimas išreiškia asmeninės atsakomybės už savo likimą poziciją, nepaneigiant valstybės pareigos sudaryti asmeniui teises prielaidas apsaugoti jį nuo galimos socialinės rizikos. Turime pažymėti, kad ne tik šių teisių grupių, bet ir viso socialinių teisių spektro įtvirtinimas Lietuvos Konstitucijoje nusako valstybei iš to kylančias pareigas socialinės politikos srityje. Privalome nepamiršti ir to, kad valstybei, realizuojančiai šias pareigas, paliekama teisė atsižvelgti į valstybės realias galimybes.

Taigi socialinių teisių ir laisvių formulavimas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje siejamas su socialiniu valstybingumu, tačiau, turime pakartoti, kad negali būti suprantamas kaip socialinį valstybingumą lemiantis veiksnys. Socialinių teisių ir laisvių formulavimas Konstitucijos tekste, socialines teises įtvirtinančių nuostatų oficialusis aiškinimas nurodo socialinio valstybingumo realizavimo valstybės veikloje pobūdį.

⁴³ Žilys J. Socialinė valstybė konstitucinėje teisėje. Jurisprudencija. 2006, T. 12 (90). P. 18.

Sąlyginai platus socialinių teisių spektro įtvirtinimas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje neatspindi to plataus socialinių teisių katalogo tarptautinėje teisėje. Lietuvai, kuri priklauso tarptautinei bendrijai, pareigos kyla pagal tarptautinius dokumentus, įtvirtinančius socialines teises.

2. 2. 2 Socialinių teisių įtvirtinimas tarptautiniuose teisės aktuose

Socialinių teisių juridizavimo tarptautiniu mastu pradžia laikytina 1948 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinės Asamblėjos priimta Visuotinė Žmogaus Teisių Deklaracija⁴⁴, kurios principų Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba įsipareigojo laikytis 1991 m. kovo 12 d. nutarimu⁴⁵. Socialinės teisės – teisė į socialinę apsaugą (22 str.), teisė į darbą, laisvą darbo pasirinkimą, teisingas ir tinkamas darbo sąlygas ir apsaugą nuo nedarbo (23 str.), teisė į poilsį ir laisvalaikį (24 str.), teisė į savo ir savo šeimos sveikatą ir gerovei pakankamą gyvenimo lygį, teisė į apsaugą nedarbo, ligos, negalios, našlystės, senatvės atveju arba kitomis aplinkybėmis, motinų ir vaikų ypatinga globa ir parama (25 str.) šiame dokumente deklaruojamos labiau kaip idėja, principas nei kaip konkretus įsipareigojimas. Valstybių pastangos, kurios priklauso nuo jų padėties, galimybių, išteklių, tik skatinamos. Socialinių teisių, kaip ir kitų teisių, įgyvendinimo termino ir priemonių atžvilgiu valstybėms paliekama veiksmų laisvė. Deklaracija nėra tarptautinė sutartis, teisiškai neprivaloma pasirašiusioms valstybėms.

Antras ryškus tarptautinės bendrijos žingsnis mus dominančių socialinių teisių srityje – viena iš dviejų Jungtinių Tautų 1966 m. gruodžio 6 d. priimtų sutarčių – Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas⁴⁶ (kita - Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas) Lietuvos Respublika prisijungė prie Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto ir Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 1991 m. kovo 12 d. nutarimu⁴⁷. Socialinėms teisėms – teisei į darbą (6 str.), teisei į teisingas ir palankias darbo sąlygas (7 str.), teisei steigti profesines sąjungas ar stoti į pasirinktą profesinę sąjungą (8 str.), teisei į socialinę apsaugą (9 str.), šeimos apsaugai ir pagalbai jai (10 str.), teisė į pakankamą savo ir savo šeimos gyvenimo lygį (11 str.), teisė turėti kuo geriausią fizinę ir psichinę sveikatą (12 str.) įgyvendinti nustatyti rezultato įsipareigojimai. Valstybės, pakto dalyvės, privalo imtis aktyvių priemonių šioms teisėms

⁴⁴ Visuotinė Žmogaus Teisių Deklaracija // Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.

⁴⁵ Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos 1991 03 12 nutarimas Nr. I-1136 “Dėl Lietuvos Respublikos prisijungimo prie Tarptautinės žmogaus teisių chartijos dokumentų” // Valstybės žinios. 1991, Nr. 9-244.

⁴⁶ Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3290.

⁴⁷ Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos 1991 03 12 nutarimas Nr. I-1136 “Dėl Lietuvos Respublikos prisijungimo prie Tarptautinės žmogaus teisių chartijos dokumentų” // Valstybės žinios. 1991, Nr. 9-244.

laipsniškai garantuoti. Jei valstybė nesugeba užtikrinti minėtų teisių iš karto, kai ratifikuoja paketą, įsipareigojama imtis priemonių, kad šios teisės būtų garantuojamos ateityje.

Europos socialinė chartija, įtvirtinanti socialines žmogaus teises – svarbiausias tarptautinis dokumentas socialinių teisių srityje Europoje. Europos Sąjungos teisėje Europos socialinės chartijos svarbą patvirtina nuoroda į ją Suvestinio Europos akto, įsigaliojusio 1987 m. sausio 1 d., preambulėje⁴⁸. Nuo tada Europos Teisingumo Teismas remiasi Europos socialine chartija kaip Bendrijos teisės bendrųjų principų dalimi.

Pirmoji Europos socialinė chartija buvo priimta 1961 m. spalio 18 d., o 1996 m. - Europos socialinė chartija (pataisyta). Pirmoji chartija galioja iki šiol, todėl valstybės, Europos Tarybos narės, gali pasirinkti, ar priimti įsipareigojimus dėl socialinių teisių pagal 1961 m. ar pagal 1996 m. Europos socialinę chartiją. Lietuvoje buvo pasirašyta Europos socialinė chartija (pataisyta) 1997 m., o ratifikuota 2001 m.⁴⁹.

1996 m. Europos socialinė chartija (pataisyta) formuluoja 31 socialinę teisę:

- „ 1. Kiekvienas žmogus privalo turėti galimybę užsidirbti gyvenimui darbu, kurį jis laisvai pasirenka;
2. Visi darbuotojai turi teisę į tinkamas darbo sąlygas;
3. Visi darbuotojai turi teisę į saugias ir sveikas darbo sąlygas;
4. Visi darbuotojai turi teisę į teisingą atlyginimą, garantuojantį deramą jų pačių ir jų šeimų gyvenimo lygį;
5. Visi darbuotojai ir darbdaviai turi teisę laisvai jungtis į nacionalines ir tarptautines organizacijas, siekdami apsaugoti savo ekonominius ir socialinius interesus;
6. Visi darbuotojai ir darbdaviai turi teisę sudaryti kolektyvines sutartis;
7. Vaikai ir jaunuoliai turi teisę būti ypač ginami nuo fizinio ir moralinio pavojų, kurie jiems kyla;
8. Dirbančios moterys turi teisę į išskirtinę motinystės apsaugą;
9. Kiekvienas žmogus turi teisę gauti atitinkamas profesinio orientavimo paslaugas, padedančias jam pasirinkti profesiją, kuri atitiktų o asmeninius gebėjimus ir interesus;
10. Kiekvienas žmogus turi teisę naudotis visomis priemonėmis, sudarančiomis galimybę pasiekti įmanomą aukščiausią sveikatingumo lygį;
11. Teisė į sveikatos apsaugą;
12. Visi darbuotojai ir jų išlaikytiniai turi teisę į socialinę apsaugą;

⁴⁸Suvestinis Europos aktas // <http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/dat/11986U/word/11986U.doc>; Prisijungimo laikas: 2008-09-05.

⁴⁹ 1996 metų Europos socialinės chartijos (pataisytos) ratifikavimo įstatymas // Valstybės žinios. 2001, Nr. 49-1704.

13. Kiekvienas asmuo, neturintis atitinkamų lėšų, turi teisę į socialinę paramą ir medicinos pagalbą;
14. Kiekvienas žmogus turi teisę naudotis socialinės rūpybos tarnybų paslaugomis;
15. Neįgalūs žmonės turi teisę į nepriklausomumą, socialinę integraciją ir dalyvavimą visuomenės gyvenime;
16. Šeima, kaip pagrindinė visuomenės ląstelė, siekiant garantuoti visokeriopą jos raidą, turi teisę į atitinkamą socialinę, teisinę ir ekonominę apsaugą;
17. Vaikai ir jaunuoliai turi teisę į atitinkamą socialinę, teisinę ir ekonominę apsaugą;
18. Kiekvienos Šalies piliečiai kiekvienos kitos Šalies teritorijoje turi teisę verstis visokia pilną teikiančia veikla tokiomis pat teisėmis kaip pastarosios Šalies piliečiai, išskyrus ribojimus, kurie taikomi dėl svarbių ekonominių ir socialinių priežasčių;
19. Darbuotojai migrantai, kurie yra vienos iš Šalių piliečiai, taip pat jų šeimos turi teisę į apsaugą ir pagalbą kiekvienos kitos Šalies teritorijoje;
20. Visi darbuotojai turi teisę į vienodą padėtį ir vienodas galimybes į darbą ir profesiją nediskriminuojant dėl lyties;
21. Darbuotojai turi teisę į informavimą ir konsultavimą įmonėje;
22. Darbuotojai turi teisę dalyvauti nustatant ir gerinant įmonės darbo sąlygas ir darbo aplinką;
23. Senyvo amžiaus žmonės turi teisę į socialinę apsaugą;
24. Visi darbuotojai turi teisę į apsaugą darbo sutarties nutraukimo atveju;
25. Visi darbuotojai turi teisę į reikalavimų gynimą bankrutavus jų darbdaviui;
26. Visi darbuotojai turi teisę į orumą darbe;
27. Visi pareigų šeimai turintys asmenys, kurie dirba arba nori įsidarbinti, turi teisę nebūti diskriminuojami ir, kiek tai įmanoma, jų darbas bei pareigos šeimai neturi vienas kitam prieštarauti;
28. Darbuotojų atstovai įmonėje turi teisę į apsaugą nuo žalingų veiksmų ir teisę į palankias sąlygas, padedančias jiems atlikti savo funkcijas;
29. Visi darbuotojai turi teisę į informavimą ir konsultavimą visuotinio darbo vietų mažinimo atveju;
30. Kiekvienas žmogus turi teisę į apsaugą nuo skurdo ir socialinės atskirties;
31. Kiekvienas žmogus turi teisę į būstą.⁵⁰

⁵⁰ Europos socialinė chartija (pataisyta) // Valstybės žinios. 2001, Nr. 49-1704.

Akivaizdu, jog Europos socialinė chartija (pataisyta), įtvirtindama ir išsamiai formuluodama 31 socialinę teisę, išplėtė tarptautiniu lygiu pripažįstamų ir saugomų socialinių žmogaus teisių katalogą.

Lietuvos Respublikos konstitucinėje jurisprudencijoje, atsižvelgus į tarptautinę teisę pripažintą socialinių teisių sampratą ir klasifikaciją, pateikiamas šio plataus socialinių teisių katalogo sąlyginis skirstymas į grupes⁵¹:

1. teisė į darbą (1 str.) – apima teisę į tinkamas darbo sąlygas (2 str.), teisę į saugias ir sveikas darbo sąlygas (3 str.), teisę į teisingą atlyginimą (4 str.), teisę jungtis į profesines organizacijas (4 str.), teisę į kolektyvines derybas (6 str.), vaikų ir paauglių teisę į apsaugą (7 str.), dirbančių moterų teisę į motinystės apsaugą (8 str.), teisę į profesinį orientavimą (9 str.), teisę į profesinį rengimą (10 str.), teisę dirbti mokamą darbą kitų Chartiją pasirašiusių šalių teritorijoje (18 str.), darbuotojų migrantų ir jų šeimų apsaugą ir paramą (19 str.), teisę į lygias galimybes ir vienodą padėtį darbo ir profesijos reikalais nediskriminuojant dėl lyties (20 str.), teisę į informaciją ir konsultavimą (21 str.), teisę dalyvaujant nustatant ir gerinant darbo sąlygas bei darbo aplinką (22 str.), teisę į apsaugą darbo sutarties nutraukimo atveju (24 str.), darbuotojų teisę į savo reikalavimų gynimą darbdavio bankroto atveju (25 str.), teisę į orumą darbe (26 str.), pareigų šeimai turinčių darbuotojų teisę į lygias galimybes ir vienodą padėtį (27 str.); darbuotojų atstovų teisę į apsaugą įmonėje ir jiems palankių sąlygų sudarymą (28 str.), teisę į informaciją ir konsultacijas, kai atliekamos grupinio atleidimo procedūros (29 str.);

2. teisė į sveikatos apsaugą (11 str.);

3. teisė į socialinę apsaugą (12 str.) – apima teisę socialinę paramą ir medicinos pagalbą (13 straipsnis), teisę naudotis socialinės rūpybos tarnybų paslaugomis (14 str.);

4. šeimos teisė į socialinę, teisinę ir ekonominę apsaugą (12 str.) ir labiausiai pažeidžiamų visuomenės grupių apsauga – apima neįgaliųjų teisę į savarankiškumą, socialinę integraciją ir dalyvavimą visuomenės gyvenime (15 str.), vaikų ir paauglių teisę į socialinę, teisinę, ekonominę apsaugą (17 str.), pagyvenusių žmonių teisę į socialinę apsaugą (23 str.);

5. teisė į apsaugą nuo skurdo ir socialinės atskirties (30 str.) – apima teisę į būstą (31 str.).

Dėl pastarojo socialinių teisių skirstymo į grupes kompleksiskumo šį skirstymą naudojome apžvelgdami socialines teises, įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje.

Teisinėje literatūroje dažnai sutinkamas ir kitas socialinių teisių, deklaruojamų Europos

⁵¹ Lapinskas K. Asmens socialinės teisės konstitucinių teismų jurisprudencijoje. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Latvijos Konstitucinio Teismo teisėjų konferencijos medžiaga. 2007. P. 61.

socialinėje chartijoje (pataisytoje), skirtumas į grupes⁵²:

1. teisės, susijusios su samdomų darbuotojų interesų apsauga. Tai teisė į darbą, saugias ir sveikas darbo sąlygas, tinkamą darbo apmokėjimą, teisė burtis į organizacijas, sudaryti kolektyvines sutartis, teisė į apsaugą nutraukiant darbo sutartis, teisė į nuostolių atlyginimą darbdaviui bankrutavus, teisė dalyvauti nustatant ir gerinant darbo sąlygas įmonėje, teisė į orumą darbe, teisė gauti informaciją ir konsultacijas mažinant darbo vietas. Taip pat numatyta speciali dirbančių vaikų, paauglių, moterų, darbuotojų migrantų teisių apsauga;

2. teisės, priskirtinas kiekvienam žmogui. Tai teisė į sveikatos ir socialinę apsaugą, socialinę ir medicinos pagalbą, teisė į apsaugą nuo skurdo ir socialinės izoliacijos, teisė į būstą, teisė naudotis socialinės rūpybos tarnybų paslaugomis;

3. teisės, susijusias su atskirų socialinių grupių apsauga, t.y. vaikų ir paauglių, neįgaliųjų asmenų, senyvo amžiaus žmonių teisių apsauga.

Teisininkų, mokslininkų bandymai skirstyti, nors ir sąlyginai, socialines teises į grupes, rodo, kad šių teisių apimtis Europos socialinėje chartijoje (pataisytoje) išsiplėtė ne tik kiekybine, bet ir kokybine prasmėmis. Europos socialiniam modeliui pateikiami, šiuo atveju, didesni reikalavimai nei dokumentuose, kurios apžvelgėme darbe aukščiau arba dar apžvelgsime.

Siekiant, kad Chartijos dalyvėmis galėtų tapti daugiau skirtingo ekonominio ir socialinio išsivystymo lygio valstybių, buvo sudarytos sąlygos priimti ne visus Chartijoje numatytus įsipareigojimus. 1996 m. Europos socialinės chartijos (pataisytos) III dalies A straipsnio b punkte nurodoma, kad kiekviena šalis įsipareigoja laikytis mažiausiai šešių iš Chartijos II dalyje nurodytų privalomų straipsnių, kurie susiję su fundamentaliomis socialinėmis teisėmis: teisė į darbą (1 str.), teisė jungtis į organizacijas (5 str.); teisė sudaryti kolektyvines sutartis (6 str.); vaikų ir jaunuolių teisė į apsaugą (7 str.); teisė į socialinę apsaugą (12 str.); teisė į socialinę paramą ir medicinos pagalbą (13 str.); šeimos teisė į socialinę, teisinę ir ekonominę apsaugą (16 str.); darbuotojų migrantų ir jų šeimų teisė į apsaugą ir paramą (19 str.); teisė į vienodą padėtį ir vienodas galimybes į darbą ir profesiją nediskriminuojant dėl lyties (20 str.).

Chartijai ratifikuoti būtinas minimumas - II dalies 1-11 straipsniuose, 12 straipsnio 1, 3, 4 punktuose, 13 straipsnio 1-3 punktuose, 14 -17 straipsniuose, 18 straipsnio 1, 4 punktuose, 19 straipsnio 1, 3, 5, 7, 9 – 11 punktuose, 20 – 22 straipsniuose, 24 – 29 straipsniuose ir 31 straipsnio 1, 2 punktuose numatyti įsipareigojimai. Laikytis papildomai Chartijos II dalies straipsnių arba numeruotų punktų šalis gali pasirinkti tik esant sąlygai, kad bendras straipsnių arba numeruotų punktų, kurių įsipareigojama laikytis, skaičius bus ne mažesnis kaip 16 straipsnių arba 63 numeruoti punktai.

⁵² Levickis P. V. Lietuva ir Europos socialinė chartija // Lietuvos narystė Europos Taryboje. 1999.

Jei valstybė dėl savo ekonominio – socialinio išsivystymo lygio ar kitokių priežasčių negali priimti tam tikrų įsipareigojimų ratifikuodama Chartiją, valstybė gali prisimti tuos įsipareigojimus bet kada vėliau, kai atsiranda objektyvios prielaidos tai užtikrinti. Ratifikuodama Chartiją valstybė gali priimti ir tokius įsipareigojimus, kurie nevysiškai atitinka jos galiojančius įstatymus, jei po kelių metų atitinkami įstatymai bus priimti.

Svarbu pažymėti, kad Europos socialinės chartijos (pataisytos) nuostatos formuluojamos labiau imperatyviai nei ankstesniuose tarptautiniuose dokumentuose, įtvirtinančiuose socialines teises, todėl vykdydama savo įsipareigojimus valstybė negali teisintis turimų išteklių stoka ar panašiai. Kitas, ne ką mažiau svarbus veiksnys – įstatymų leidyba. Valstybė, Europos socialinės chartijos (pataisytos) šalis, priimtus įsipareigojimus privalo įgyvendinti šiais metodais:

- a) įstatymais ar kitais teisės aktais;
- b) darbdavių ar darbdavių organizacijų ir darbuotojų organizacijų susitarimais;
- c) derinant abu nurodytus metodus; arba
- d) kitomis tinkamomis priemonėmis.

Europos socialinei chartijai (pataisytai) numatyta iš esmės politinė jos vykdymo kontrolės sistema. Kiekviena valstybė kartą per 2 metus Europos Tarybos Generaliniam Sekretoriui turi pateikti pranešimą (ataskaitą) dėl Europos socialinės chartijos įgyvendinimo. Lietuvos Respublikos vardu Socialinės apsaugos ir darbo ministerija pateikia jau šestą tokią ataskaitą.

Tarptautinių teisės aktų, įtvirtinančių socialines teises, apžvalgoje paminėtina ir 1989 m. gruodžio 9 d. priimta Bendrijos darbuotojų socialinė chartija. Joje įtvirtintos teisės iš dalies panašios į Europos socialinėje chartijoje skelbiamas teises, tačiau, kaip pastebima literatūroje, esminis skirtumas tarp dokumentų ir tuo pačiu trūkumas – teisinis neprivalomumas ir siauras turinys⁵³. Teisinis neprivalomumas paaiškinamas tuo, kad tai yra politinė deklaracija, o siauras turinys – deklaracija skirta tik darbuotojams. Pagrindinės socialinės teisės Bendrijos darbuotojų socialinėje chartijoje yra: laisvas darbuotojų judėjimas, įsidarbinimas ir darbo apmokėjimas (priverčiamojo darbo draudimas, tinkamas atlyginimas), gyvenimo ir darbo sąlygų gerinimas, socialinė apsauga, asociacijų ir kolektyvinių derybų laisvė, profesinis mokymas, vyrų ir moterų lygiateisiškumas, darbuotojų teisė į informavimą, konsultavimą ir dalyvavimą, sveikata ir sauga darbe, vaikų ir paauglių apsauga, senyvo amžiaus žmonių apsauga, neįgalųjų žmonių apsauga⁵⁴.

Socialinės teisės skelbiamos ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje, priimtoje 2000 m. gruodžio 7 d.. Šiame dokumente socialinės teisės deklaruojamos kartu su civilinėmis ir

⁵³ Baltutytė E. Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė. 2003. P. 308.

⁵⁴ Community Charter of the Fundamental Social Rights of Workers// http://aei.pitt.edu/4629/01/003998_1.pdf
Prisijungimo laikas: 2009-09-10.

politinėmis teisėmis, kurios visos bendrai yra grupuojamos pagal vertybes: orumas, laisvė, lygybė, solidarumas, piliečių teisės ir teisingumas. Socialinių teisių katalogas – IV antraštinėje dalyje Solidarumas⁵⁵: darbuotojų teisė į informaciją ir konsultacijas įmonėje, teisė į kolektyvines derybas ir kolektyvinių veiksmų teisė, teisė naudotis įdarbinimo tarnybų paslaugomis, apsauga nepagrįsto atleidimo iš darbo atveju, tinkamos ir teisingos darbo sąlygos, vaikų darbo uždraudimas ir jaunų žmonių apsauga darbe, seima ir profesinė veikla, socialinė apsauga ir socialinė parama, sveikatos apsauga. Socialinės teisės formuluojamos gana abstrakčiai. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija buvo priimta kaip deklaracija, todėl nėra privalomojo pobūdžio.

Turi būti paminėtos ir Tarptautinės darbo organizacijos, siekiančios didinti socialinį teisingumą dirbančių žmonių atžvilgiu, konvencijos. Lietuvos Respublikos Seimas yra ratifikavęs 41 konvenciją⁵⁶, kuriose numatomi tam tikri kai kurių socialinių teisių įgyvendinimo standartai.

Apžvelgę tarptautinius teisės aktus, įtvirtinančius socialines teises, matome, jog Europos socialinė chartija (pataisyta) dėl savo plataus socialinių teisių katalogo ir dėl išsamiai išdėstomų įsipareigojimų valstybėms narėms yra reikšmingiausias socialines teises įtvirtinantis tarptautinis dokumentas Europoje, todėl šiuo dokumentu remsimės kitame skyriuje nagrinėdami socialinių teisių užtikrinimą Lietuvoje.

⁵⁵ Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija
<http://eurlex.europa.eu/lt/treaties/dat/32007X1214/htm/C2007303LT.01000101.htm>; Prisijungimo laikas: 2008-09-10.

⁵⁶ <http://www.socmin.lt/index.php?1419288717>; Prisijungimo laikas: 2008-09-10.

3. SOCIALINIO VALSTYBINGUMO REALIZAVIMAS

3. 1. Socialinio valstybingumo realizavimas socialinių teisių užtikrinimu

Socialinio valstybingumo principas turi būti realizuojamas valstybės veikloje, kad teisė neliktų tik formalumas, nes socialinio valstybingumo principas – teisės principas. Realizuodama socialinio valstybingumo principą valstybė įgyvendina savo paskirtį – užtikrina žmogaus teises ir laisves. Čia reikėtų paminėti skirtumą tarp negatyviųjų ir pozityviųjų teisių užtikrinimo. Negatyviosios teisės bei negatyvusis teisingumas su valstybės veikla yra susiję tik tiek, kiek valstybei juos reikia saugoti ir ginti nuo teisės pažeidėjų. Negatyviosios teisės paprastai yra įgyvendinamos pačių asmenų, o valstybės aktyvi pagalba nereikalinga. Pozityviosios (socialinės) teisės yra realizuojamos įsiterpiančioms valstybei, jos institucijoms, jų realizavimas dažnai priklauso nuo valstybės ir visuomenės išteklių, materialinių ir finansinių galimybių.

Teisinėje literatūroje pateikiamos socialinių teisių įgyvendinimo problemos ne tik charakterizuoja šias teises, bet ir leidžia matyti socialinio valstybingumo realizavimo prieštaravimus:

- „socialinės teisės įpareigoja valstybę ir visuomenę, tačiau jos nesukuria pareigų patiems asmenims;
- socialinės teisės yra skirtos tik dabar gyvenančiai kartai, t.y. jos neturi istorinės dimensijos;
- asmuo tampa pasyviu politinių santykių dalyviu, nes turi tik teises, o neturi jas atitinkančių pareigų;
- socialinės teisės ardo asmeninių ir politinių teisių bei laisvių paskirtį užtikrinti nepriklausomą, autonomišką individo būtį“⁵⁷.

Iškeltos problemos atspindi bendrąjį socialinių teisių įgyvendinimo pobūdį. Teisinėje literatūroje atrandame užuominų dėl konkrečių socialinių teisių Lietuvoje užtikrinimo atskleidimo aktualumo⁵⁸. Socialinių teisių užtikrinimo klausimas aktualus dėl teisinėje literatūroje menamo Lietuvos nepajėgumo, ypač ekonominio nuosmukio sąlygomis, užtikrinti kai kurias socialines teises. Nors turime pastebėti, kad socialines žmogaus teises tinkamai įgyvendinti ir ne ekonominio nuosmukio sąlygomis yra sudėtinga, nes socialinių teisių užtikrinimo mechanizmui numatyta labiau politinė nei teisinė sistema. Tai reiškia, kad ir tirti socialinių teisių įgyvendinimo situaciją yra sudėtinga. Todėl manome, kad konkrečių socialinių teisių užtikrinimo tyrimas, ką siekiame atlikti kitame šio skyriaus poskyryje, iš dalies leistų atskleisti Lietuvos, kaip Europos Sąjungos narės, gebėjimą veikti pagal socialinio valstybingumo principą.

⁵⁷ Spruogis E. Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos: daktaro disertacija. 2002. P. 104.

⁵⁸ Paksas A. Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė. 2003. P. 72.

3. 2. Socialinių teisių užtikrinimas Lietuvoje

3. 2. 1. Bendrieji duomenys

Europos Sąjungos narių, tame tarpe ir Lietuvos, siekis gerinti savo gyventojų gyvenimo lygį, kelti socialinę gerovę ir tuo prisidėti prie bendros narių ekonominės ir socialinės pažangos išreiškia valstybių veikimą socialinio valstybingumo imperatyvu. Išvardinti tikslai pasiekiami užtikrinant pirmiausia žmogaus socialines teises, nors nedalomas visų žmogaus teisių pobūdis čia taip pat svarbus ir turi būti išsaugotas. Socialinės teisės plačiausiai įtvirtintos Europos socialinėje chartijoje (pataisytoje), kurioje išsamiai išdėstomi ir įsipareigojimai valstybėms narėms. Tinkamas socialinių teisių užtikrinimas pagal Europos socialinę chartiją (pataisytą) priimtus įsipareigojimus atskleidžia valstybių gebėjimą veikti pagal socialinio valstybingumo principą.

Teisinėje literatūroje akcentuojama, jog valstybėse, kurios siekia tinkamai įgyvendinti socialines teises pagal Europos socialinę chartiją turi būti nuolat studijuojamos Europos socialinių teisių komiteto išvados, jomis turėtų būti remiamasi tiek rengiant, tiek taikant teisės aktus dėl socialinių teisių⁵⁹. Europos socialinių teisių komitetas nagrinėja valstybių, chartijos dalyvių, pranešimus, pateiktus tiek dėl priimtų tiek dėl nepriimtų nuostatų ir nusprendžia, ar valstybės teisė ir praktika atitinka Europos socialinės chartijos nuostatas. Pats komitetas yra apibrėžęs save kaip nešaliską instituciją, kuri gali objektyviai interpretuoti valstybėms privalomas nuostatas ir vertinti, kaip jos taikomos. Europos socialinių teisių komiteto išvados yra rekomendacinio pobūdžio.

Lietuva, kaip minėjome darbe aukščiau, Europos socialinę chartiją (pataisytą) pasirašė 1997 m., o ratifikavo 2001 m.⁶⁰. Lietuvos Respublikos Seimas, remdamasis 1996 m. Europos socialinės chartijos (pataisytos) III dalies A straipsnio 1 dalies b ir c punktų nuostatomis, pareiškė, kad Lietuvos Respublika įsipareigoja laikytis 1996 m. Europos socialinės chartijos (pataisytos) II dalies 1–11 straipsniuose, 12 straipsnio 1 dalies 1, 3 ir 4 punktuose, 13 straipsnio 1 dalies 1–3 punktuose, 14–17 straipsniuose, 18 straipsnio 1 dalies 1 ir 4 punktuose, 19 straipsnio 1 dalies 1, 3, 5, 7, 9–11 punktuose, 20–22 straipsniuose, 24–29 straipsniuose ir 31 straipsnio 1 dalies 1 ir 2 punktuose numatytų įsipareigojimų. Matome, kad buvo priimta daugiau įsipareigojimų nei numatytas minimalus reikalavimas (16 straipsnių arba 63 numeruoti punktai) – 24 pilni straipsniai arba 86 numeruoti punktai (pilnų ir nepilnų straipsnių). Tai leidžia manyti, jog to meto valstybės ekonominio ir socialinio išsivystymo lygis buvo pakankamas ir sudarė sąlygas valstybei priimti daugiau įsipareigojimų.

⁵⁹ Baltutytė E. Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė. 2003. P. 315.

⁶⁰ 1996 metų Europos socialinės chartijos (pataisytos) ratifikavimo įstatymas // Valstybės žinios. 2001, Nr. 49-1699.

Lietuvos Respublikos įstatyme dėl 1996 m. Europos socialinės chartijos (pataisytos) ratifikavimo nėra pareikštas išsipareigojimas dėl 12 straipsnio 2 punkto nuostatų - garantuoti tinkamą socialinės apsaugos sistemą, bent tokio lygio, kuris yra būtinas ratifikuoti Europos socialinės apsaugos kodeksą; 13 straipsnio 4 punkto nuostatų - teisėtai esantiems Šalių teritorijose kitų Šalių piliečiams taikyti šio straipsnio 1-3 punktuose nurodytas nuostatas tokiomis pačiomis kaip ir savo piliečiams sąlygomis pagal išsipareigojimus, kurie yra apibrėžti 1953 m. Europos socialinės paramos ir medicinos pagalbos konvencijoje; 18 straipsnio 2 punkto nuostatų - supaprastinti esamus formalumus ir sumažinti ar panaikinti žyminius mokesčius ar kitas rinkliavas, kurias moka užsieniečiai darbuotojai ar jų darbdaviai, ir 3 punkto nuostatų - individualiai ar kolektyviai liberalizuoti taisykles, reguliuojančias užsieniečių darbuotojų darbą; 19 straipsnio 2 punkto nuostatų – imtis šalies jurisdikcijai priklausančių atitinkamų priemonių, kurios palengvintų darbuotojų migrantų ir jų šeimų išvykimą, persikėlimą ir priėmimą, ir pagal savo jurisdikciją suteikti reikiamas sveikatos, medicinos priežiūros paslaugas ir geras higienos sąlygas persikeliant; 4 punkto nuostatų – garantuoti darbuotojams migrantams, teisėtai esantiems teritorijose, tiek, kiek tai reguliuojama įstatymų ar kitų teisės aktų arba yra kontroliuojama administracinių tarnybų, ne mažiau palankią padėtį už tą, kuria naudojais jų pačių piliečiai dėl atlyginimo ir kitų darbo sutarties bei darbo sąlygų, dėl narystės profsąjungose ir kolektyvinių sutarčių teikiamais privalumais, dėl būsto; 6 punkto nuostatų – padėti, kiek tai įmanoma, susijungti užsieniečio darbuotojo, kuriam leista įsikurti toje teritorijoje, šeimai; 8 punkto nuostatų – garantuoti teisėtai Šalies teritorijoje gyvenantiems darbuotojams migrantams, kad jie nebus išsiųsti, išskyrus atvejus, kai jie kelia grėsmę nacionaliniam saugumui arba daro žalą visuomenės interesams ar dorovei; 12 punkto nuostatų – skatinti ir lengvinti, kiek tai įmanoma, darbuotojų migrantų vaikų mokymą migrantų gimtosios kalbos; 23 straipsnio Senyvo amžiaus žmonių teisė į socialinę apsaugą nuostatų; 30 straipsnio Teisė į apsaugą nuo skurdo ir socialinės atskirties nuostatų; 31 straipsnio 3 punkto nuostatų, kad būsto kaina būtų prieinama tiems, kurie neturi pakankamai lėšų nuostatų.

⁶¹ 1996 metų Europos socialinės chartijos (pataisytos) ratifikavimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas. 2001, Nr.IXP-538.,

Europos Sąjungos nare⁶². Vėlesnio sprendimo siūlymas paremtas pasekmių įvertinimu - chartijos dalyve gali tapti bet kuri Europos Tarybos valstybė narė, taigi Lietuvai 2004 m. tapus Europos Sąjungos nare, pagal chartiją ne Europos Sąjungos valstybių piliečiai Lietuvoje būtų įgiję beveik tokias pat teises, kaip ir Europos Sąjungos valstybių piliečiai. Išvardintuose neratifikuotuose punktuose nustatytos teisės, Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, darbuotojams migrantams – Europos Sąjungos valstybių piliečiams taikomos remiantis Europos Sąjungos teise.

Taigi Lietuvos priimtų ir nepriimtų įsipareigojimų pagal Europos socialinę chartiją (pataisytą) santykis formaliai leistų kalbėti apie Lietuvos, Europos Sąjungos narės, pajėgumą veikti pagal socialinio valstybingumo principą. Aiškinamajame rašte įsipareigojimų nepriėmimo pagrindimas ekonomikos raidos sunkumais bei ribotais finansiniais ištekliais iš karto nurodo kai kurių konkrečių socialinių teisių neužtikrinimo problemas, kylančias dėl valstybės ekonominių ir finansinių galimybių.

Valstybė, užtikrindama socialines teises, kurias garantuoja Europos socialinė chartija (pataisytą), priištus įsipareigojimus, įtvirtintus chartijos straipsniuose ir straipsnių punktuose, privalo įgyvendinti, kaip minėjome darbe anksčiau, šiais metodais: įstatymais ar kitais teisės aktais; darbdavių ar darbdavių organizacijų ir darbuotojų organizacijų susitarimais; derinant abu nurodytus metodus; arba kitomis tinkamomis priemonėmis. Metodų panaudojimas ir tuo siekiamas socialinių teisių užtikrinimas atsiskleidžia Lietuvos Respublikos ataskaitose dėl Europos socialinės chartijos (pataisytos) įgyvendinimo.

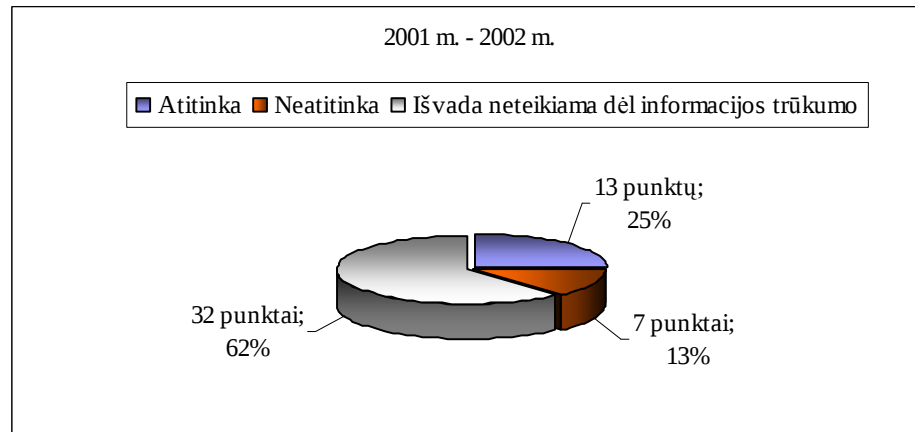
Lietuva šiuo metu yra pateikusi šešias ataskaitas dėl jos pagal Europos socialinę chartiją (pataisytą) priimtų įsipareigojimų⁶³. Dėl nepriimtų įsipareigojimų valstybė nėra pateikusi ataskaitų. Europos socialinių teisių komitetas yra pateikęs išvadas pagal Lietuvos pirmąją, antrąją, trečiąją ir penktąją ataskaitas. Tyrime nagrinėsime išvadas pagal Lietuvos antrąją, trečiąją ir penktąją ataskaitas, kurios atpindi kai kurių konkrečių socialinių teisių užtikrinimo situaciją Lietuvoje per 2001 m. – 2006 m. laikotarpį. Turime pastebėti, kad Socialinių teisių komitetas nėra pateikęs išvadų dėl Lietuvos ketvirtosios ataskaitos. Pagal naujausią, šeštąją Lietuvos ataskaitą, Europos socialinių teisių komitetas išvadų neparuošė.

Socialinių teisių užtikrinimo pagal priištus įsipareigojimus situaciją pirmiausia nusako kiekybinė jos išraiška, kurią teikia ir pats Europos socialinių teisių komitetas. Europos socialinių teisių komiteto išvadose pagal Lietuvos Respublikos antrąją ataskaitą dėl Europos socialinės

⁶²http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=129168&p_query=d%EBI%20Europos%20socialin%EBs%20chartijos%20ratifikavimo&p_tr2=2; Prisijungimo laikas: 2008-09-10.

⁶³ <http://www.socmin.lt/index.php?2021157222>; Prisijungimo laikas: 2009-09-12.

chartijos (pataisytos)⁶⁴ įgyvendinimo pastebime, jog iš 52 punktuose numatytų įsipareigojimų socialinėms teisėms užtikrinti yra 13 punktų, pagal kuriuos socialinių teisių užtikrinimas atitinka chartijos reikalavimus, 7 užtikrinimo neatitikimo chartijai atvejai ir dėl 32 punktų numatytų įsipareigojimų vykdymo išvada nepateikiama, nes išvadoms daryti nėra pakankamai informacijos (žr. 1 paveikslą).

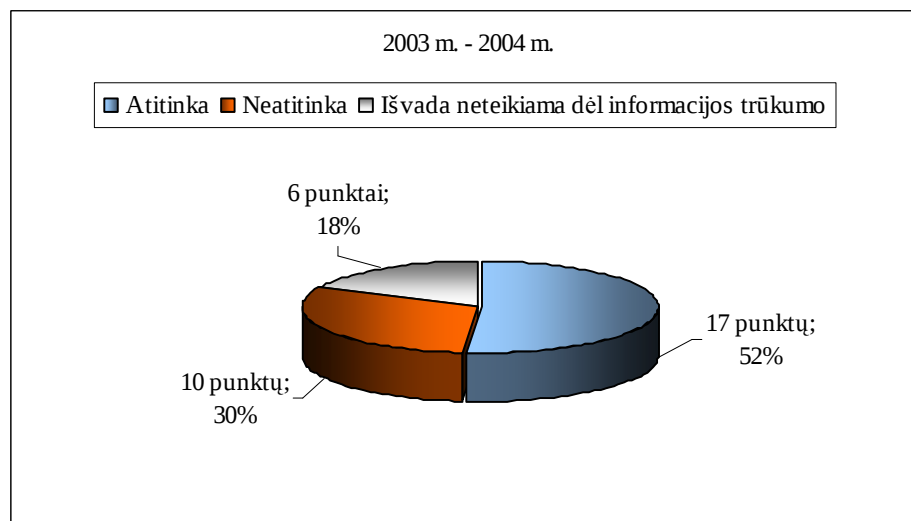
1 pav. Socialinių teisių užtikrinimas pagal Europos socialinę chartiją (pataisytą)

Įsipareigojimai, neatitinkantys kai kuriuose chartijos straipsnių punktuose skelbiamų reikalavimų, susiję su šių socialinių teisių užtikrinimu: dirbančių moterų teisė į motinystės apsaugą, teisė naudotis socialinės rūpybos tarnybų paslaugomis, vaikų ir paauglių teisė į socialinę, teisinę ir ekonominę apsaugą, pareigų šeimai turinčių darbuotojų teisė į lygias galimybes ir vienodą padėtį, teisė į informaciją ir konsultacijas, kai atliekamos grupinio atleidimo procedūros. Teisės į tinkamas darbo sąlygas, teisės į sveikas ir saugias darbo sąlygas, teisės į teisingą atlyginimą, teisės į profesinį orientavimą, teisės dirbti mokamą darbą kitų Šalių teritorijoje, darbuotojų teisės į savo reikalavimų gynimą darbdavio bankroto atveju užtikrinimas atitiko kai kuriuose chartijos straipsnių punktuose nurodytus reikalavimus. Išvados neteikiamos dėl informacijos trūkumo pagal kai kuriuos straipsnių, skelbiančių teisę į profesinį rengimą, teisę į sveikatos apsaugą, neįgaliųjų teisę į savarankiškumą, socialinę integraciją ir dalyvavimą visuomenės gyvenime punktų reikalavimus ir pagal kitų straipsnių punktus.

Sąlyginai galime teigti, jog 2001 m. – 2002 m. laikotarpiu socialinių teisių užtikrinimo pagal Europos socialinę chartiją (pataisytą) situacija negali būti aiškiai nusakoma, nes pagal daugumą straipsnių punktuose išdėstytų reikalavimų socialinėms teisėms užtikrinti nėra pateikta pakankamos išvadoms parengti informacijos.

⁶⁴ http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Conclusions/Year/2005Vol1_en.pdf; Prisijungimo laikas: 2009-10-18.

Europos socialinių teisių komiteto išvadose dėl trečiosios ataskaitos⁶⁵ randame iš 33 punktuose numatytų įsipareigojimų socialinėms teisėms užtikrinti 17 punktų, pagal kuriuos socialinių teisių užtikrinimas atitinka chartijos reikalavimus, 10 punktų, pagal kuriuos fiksuojamas socialinių teisių užtikrinimo neatitikimas chartijai ir 6 punktus, pagal kuriuos įsipareigojimų vykdymo išvada nepateikiama, nes išvadoms daryti nėra pakankamai informacijos (žr. 2 paveikslą).

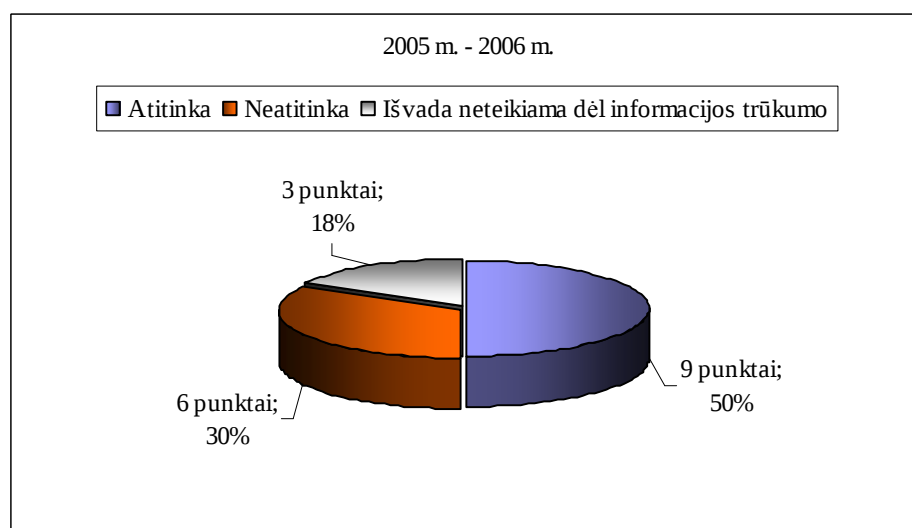
2 pav. Socialinių teisių užtikrinimas pagal Europos socialinę chartiją (pataisytą)

Įsipareigojimai, neatitinkantys kai kuriuose chartijos straipsnių punktuose skelbiamų reikalavimų, susiję su šių socialinių teisių užtikrinimu: teisė į darbą, teisė jungtis į organizacijas, teisė į kolektyvines derybas, teisė į socialinę apsaugą, teisė į socialinę paramą ir medicinos pagalbą, šeimos teisė į socialinę, teisinę ir ekonominę apsaugą, darbuotojų migrantų ir jų šeimų teisė į apsaugą ir paramą. Vaikų ir paauglių teisės į apsaugą ir teisės į lygias galimybes ir vienodą padėtį darbo ir profesijos reikalais nediskriminuojant dėl lyties užtikrinimas atitiko kai kuriuose chartijos straipsnių punktuose nurodytus reikalavimus. Išvados neteikiamos dėl straipsnių, skirtų teisei į kolektyvines derybas ir vaikų ir paauglių teisei į apsaugą, kai kurių punktų reikalavimų užtikrinimo, nes nėra tam pakankamai informacijos.

Sąlyginai galime teigti, kad informacija dėl socialinių teisių užtikrinimo pagal Europos socialinę chartiją (pataisytą) už 2003 m. – 2004 m. laikotarpį buvo pateikta išsamesnė nei už 2001 m. – 2002 m. laikotarpį. Tai sudarė sąlygas formuluoti daugiau išvadų dėl socialinių teisių užtikrinimo atitikimo ar neatitikimo prisiimtiems įsipareigojimams.

⁶⁵ http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Conclusions/Year/2006Vol2_en.pdf ; Prisijungimo laikas: 2009-10-19.

Europos socialinių teisių komiteto išvadose dėl penktosios ataskaitos⁶⁶ iš 18 svarstytų punktų 9 punktų reikalavimams socialinių teisių užtikrinimas atitinka, 6 - neatitinka ir pagal 3 punktus išvados neteikiamos. Teisė į darbą, teisė į profesinį rengimą, neįgaliųjų teisė į savarankiškumą, socialinę integraciją ir dalyvavimą visuomenės gyvenime, teisė dirbti mokamą darbą kitų Šalių teritorijoje, teisė į lygias galimybes ir vienodą padėtį darbo ir profesijos reikalais nediskriminuojant dėl lyties, teisė į apsaugą darbo sutarties nutraukimo atveju buvo užtikrinamos atitinkamai kai kuriuos chartijos straipsnių punktų reikalavimus. Teisė į darbą, teisė į profesinį orientavimą, teisė į profesinį rengimą, neįgaliųjų teisė į savarankiškumą, socialinę integraciją ir dalyvavimą visuomenės gyvenime kai kuriuose punktuose neatitiko chartiją. Teisės į profesinį rengimą, teisės dirbti mokamą darbą kitų šalių teritorijoje ir darbuotojų teisės į reikalavimų gynimą darbdavio bankroto atveju įgyvendinimo įvertinimas reikalauja platesnės informacijos pateikimo (žr. 3 paveikslą).

3 pav. Socialinių teisių užtikrinimas pagal Europos socialinę chartiją (pataisytą)

Išvadų duomenys už 2005 m. – 2006 m. laikotarpį kiekybine išraiška akivaizdžiai prilygsta išvadų duomenims už 2003 m. – 2004 m. laikotarpį. Tačiau jų gretinti negalime, nes kiekviena, šiuo atveju, antra, trečia, penkta ataskaitos yra skirtos pristatyti skirtingų, t.y. ne vis to pačio sąrašo, socialinių teisių užtikrinimą.

Kiekybinė socialinių teisių užtikrinimo atitikimo ar neatitikimo prišiimtiems įsipareigojimams išraiška leidžia spręsti apie metodų, skirtų socialinėms teisėms užtikrinti, panaudojimo efektyvumą. Išvadose, kuriose nurodomas konkrečių socialinių teisių užtikrinimo situacijos Lietuvoje atitikimas prišiimtiems įsipareigojimams leidžia manyti, jog efektyvus metodų

⁶⁶ http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Conclusions/Year/2008Vol%202_en.pdf; Prisijungimo laikas: 2009-10-20.

panaudojimas sudaro sąlygas, reikalingas veiksmingam socialinių teisių įgyvendinimui. Išvados, kuriose konstatuojama, kad konkrečių socialinių teisių užtikrinimas neatitinka priimtų įsipareigojimų, rodo tam tikrų metodų nepanaudojimo arba jų panaudojimo neefektyvumą. Europos socialinių teisių komiteto išvadų neteikimas dėl valstybės pateikiamos informacijos nepakankamumo išvadoms daryti neleidžia vertinti metodų panaudojimo bei tokiu būdu konkrečių socialinių teisių užtikrinimo situacijos.

Kitame skirsnyje, remiantis Europos socialinių teisių komiteto išvadomis dėl Lietuvos Respublikos Europos socialinės chartijos (pataisytos) įgyvendinimo antrosios, trečiosios ir penktosios ataskaitų, sieksime nustatyti socialinių teisių užtikrinimo problemas.

3. 2. 2. Socialinių teisių užtikrinimo problemos

Socialinių teisių užtikrinimo problemas leidžia atskleisti tos išvados, kuriose nurodoma, kad socialinių teisių užtikrinimo situacija Lietuvoje neatitinka Europos socialinės chartijos (pataisytos) straipsnių arba straipsnių punktų, todėl darbe apsiribojame šių išvadų nagrinėjimu.

Išvadose pagal antrąją Lietuvos Respublikos Europos socialinės chartijos (pataisytos) įgyvendinimo ataskaitą už 2001m. – 2002 m. dirbančių motinų teisės į motinystės apsaugą (8 str.), teisės naudotis socialinės rūpybos tarnybų paslaugomis (14 str.), vaikų ir paauglių teisės į socialinę, teisinę ir ekonominę apsaugą (17 str.), pareigų šeimai turinčių darbuotojų teisė į lygias galimybes ir vienodą padėtį (27 str.) bei teisės į informaciją ir konsultacijas, kai atliekamos grupinio atleidimo procedūros (29 str.) užtikrinimas neatitiko priimtiems įsipareigojimams pagal straipsnius arba straipsnių punktus.

Dirbančių motinų teisės į motinystės apsaugą užtikrinimo neatitikimai priimtiems įsipareigojimams buvo pagal 8 straipsnio 1 punktą – suteikti moterims prieš gimdymą ir po jo mokamas, ne trumpesnes kaip 14 savaičių bendros trukmės atostogas, arba pakankamas socialinio draudimo išmokas arba išmokas iš valstybės fondų tokioms atostogoms - dėl Lietuvos teisės aktuose nenumatyto privalomo termino po gimdymo, kurio metu moterims būtų draudžiamas bet koks sugrįžimas dirbti; pagal 8 straipsnio 2 punktą – laikyti neteisėtu dalyku tai, kad darbdavys iš anksto įspėja moterį dėl atleidimo laikotarpiu nuo tada, kai ji savo darbdaviui praneša, jog yra nėščia, iki motinystės atostogų pabaigos, arba įspėja ją apie atleidimą tokiu metu, kai to įspėjimo laikas baigiasi tokių atostogų metu - dėl Lietuvos teisės aktuose numatytų piniginės kompensacijos dėl atleidimo iš darbo ribojamų dydžių; pagal 8 straipsnio 5 punktą – uždrausti nėščias, neseniai pagimdžiusias ir žindančias moteris dirbti požeminius kasybos darbus ir, jei reikia, visus kitus darbus, kurie netinkami joms dėl to, kad yra pavojingi, kenksmingi sveikatai arba sunkūs, ir imtis

reikiamų priemonių apsaugoti tokių moterų teisę į darbą - dėl Lietuvos teisės aktuose numatyto nemokamų atostogų suteikimo, neseniai pagimdžiusios ar krūtimi maitinančios moters sutikimu, nesant galimybės perkelti į kitą darbą, neturintį neigiamo poveikio moters ar kūdikio sveikatai.

Teisės naudotis socialinės rūpybos tarnybų paslaugomis užtikrinimo neatitikimas įsipareigojimams nurodomas pagal 14 straipsnio 1 punktą – remti arba steigti tarnybas, kurios tam tikrais socialinės veiklos būdais prisidėtų prie pavienių asmenų, tiek prie visuomenės grupių vystymosi bei gerovės kėlimo ir padėtų jiems prisitaikyti prie socialinės aplinkos - dėl Lietuvos teisės aktuose nustatyto pernelyg ilgo gyvenimo savivaldybės teritorijoje termino, kuris yra reikalingas, kad būtų suteiktos teisėtos socialinės paslaugos.

Vaikų ir paauglių teisės į socialinę, teisinę ir ekonominę apsaugą užtikrinimas neatitiko įsipareigojimų pagal 17 straipsnio 1 punkto b dalį - apsaugoti vaikus ir paauglius nuo apleidimo, smurto ir išnaudojimo - todėl, kad Lietuvoje nebuvo priimta įstatymo, draudžiančio fizinės vaikų bausmės šeimose.

Pareigų šeimai turinčių darbuotojų teisės į lygias galimybes ir vienodą padėtį užtikrinimas neatitiko įsipareigojimų pagal 27 straipsnio 1 punkto c dalį – atsižvelgti į jų darbo sąlygų ir socialinės apsaugos poreikius - todėl, kad nustatytos prielaidos atsirasti nevieniškų tėvų diskriminacijai dėl teisės dirbti nepilną darbo dieną.

Teisės į informaciją ir konsultacijas, kai atliekamos grupinio atleidimo procedūros užtikrinimo situacija neatitiko priimtų įsipareigojimų pagal 29 straipsnį dėl informacijos, pateikiamos darbuotojų atstovams, riboto turinio.

Išvadosse pagal trečiąją Lietuvos Respublikos Europos socialinės chartijos (pataisytos) įgyvendinimo ataskaitą už 2003m. – 2004 m. teisės į darbą (1 str.), teisės jungtis į organizacijas (5 str.), teisės į kolektyvines derybas (6 str.), teisės į socialinę apsaugą (12 str.), teisės į socialinę paramą ir medicinos pagalbą (13 str.), šeimos teisės į socialinę, teisinę ir ekonominę apsaugą (16 str.), darbuotojų migrantų ir jų šeimų teisė į apsaugą ir paramą (19 str.) užtikrinimas neatitiko priimtiems įsipareigojimams pagal straipsnius arba straipsnių punktus.

Teisės į darbą užtikrinimo neatitikimas įsipareigojimams nurodomas pagal 1 straipsnio 2 punktą – veiksmingai ginti darbuotojo teisę savo laisvai pasirinktu darbu užsidirbti pragyvenimą - dėl buvusių SSRS valstybės saugumo organizacijų kadrinių darbuotojų žymių darbo teisių suvaržymų, kurie yra neproporcingi nacionalinio saugumo atžvilgiu.

Teisės jungtis į organizacijas užtikrinimo neatitikimas įsipareigojimams buvo pagal 5 straipsnį dėl profesinei sąjungai steigti būtinos sąlygos – ne mažiau 30 steigėjų, kurią Europos socialinių teisių komitetas įvardija pernelyg didele ir ribojančia teise jungtis į organizacijas.

Teisės į kolektyvines derybas užtikrinimas neatitiko įsipareigojimų pagal 6 straipsnio 4 punktą – darbuotojų ir darbdavių teisė veikti kolektyviai kilus interesų konfliktams, taip pat teisę streikuoti, laikantis įsipareigojimų pagal ankščiau sudarytas kolektyvines sutartis - dėl kolektyvinei veiklai inicijuoti nustatyto dviejų trečdalių darbuotojų, balsuojančių už streiką, reikalavimo, kuris Europos socialinių teisių komiteto įvertinamas kaip nereikalingas teisės į kolektyvines derybas ribojimas.

Teisės į socialinę apsaugą užtikrinimas, nors išvadai teikti nėra pateikta pakankamai informacijos, skelbiamas kaip neatitinkantis įsipareigojimų pagal 12 straipsnio 1 punktą – sukurti arba toliau išlaikyti socialinės apsaugos sistemą. Toks sprendimas paremtas ankstesnėmis Europos socialinių teisių komiteto išvadomis, kurios bylojo, jog valstybinio socialinio draudimo pensijos, valstybinio socialinio draudimo pašalpos, nedarbo draudimo išmokos akivaizdžiai neatitiko reikalavimų. Teisės į socialinę apsaugą užtikrinimas neatitiko įsipareigojimų pagal 12 straipsnio 4 punkto a dalį – kad būtų užtikrintas vienodas kitų Šalių piliečių ir jų pačių piliečių naudojimąsis teisėmis į socialinę apsaugą, įskaitant pagal socialinės apsaugos įstatymus teikiamų lengvatų išlaikymą nepriklausomai nuo asmenų, kurie naudojasi teise į socialinę apsaugą kilnojimosi Šalių teritorijose - dėl nuolatinės gyvenamosios vietos reikalavimo tam tikrą laiką; ir b dalį – teisių į socialinę apsaugą suteikimas, išlaikymas ir atnaujinimas tokiomis priemonėmis kaip draudimo laikotarpio ar darbo stažo, įgyto pagal kiekvienos Šalies įstatymus, susumavimas - dėl to, kad įstatymai tokių susumavimų nenumato.

Teisės į socialinę paramą ir medicinos pagalbą užtikrinimas neatitiko 13 straipsnio 1 punkto – užtikrinti, kad kiekvienas asmuo, kuris neturi pakankamai lėšų pragyvenimui ir kuris negali gauti tokių lėšų savo pastangomis ar iš kitų šaltinių, ypač iš socialinės apsaugos sistemos, gautų reikiamą paramą, o susirgęs – priežiūrą, būtiną pagal jo sveikatos būklę - dėl akivaizdžiai neadekvataus socialinės paramos, suteikiamos gyvenančiam vienam ne pensinio amžiaus, lygio. Šios teisės užtikrinimas neatitiko ir 13 straipsnio 3 punkto – imtis priemonių, kad kiekvienas žmogus galėtų gauti iš atitinkamų valstybinių ar privačių tarnybų tokią konsultaciją ir asmeninę pagalbą, kurios gali prireikti, kad būtų galima išvengti jo paties ar šeimos nepritekliaus, pašalinti jį ar palengvinti - dėl nustatyto pernelyg ilgo nuolatinio gyvenimo Lietuvos teritorijoje termino, kuris suteikia teisę naudotis socialinėmis paslaugomis kitų šalių piliečiams.

Šeimos teisės į socialinę, teisinę ir ekonominę apsaugą užtikrinimas neatitiko įsipareigojimų pagal 16 straipsnį dėl nevienodai traktuojamų kitų Šalių piliečių šeimos pašalpų mokėjimo atžvilgiu, nes nuolatinio gyvenimo Lietuvoje terminas, suteikiantis teisę į pašalpas yra pernelyg ilgas.

Darbuotojų migrantų ir jų šeimų teisės į apsaugą ir paramą užtikrinimas neatitiko prisimtų įsipareigojimų pagal 19 straipsnio 7 punktą – garantuoti tokiems darbuotojams, teisėtai gyvenantiems jų teritorijoje, padėti, ne mažiau palankią už tą, kuria naudojasi jų pačių piliečiai, šiame straipsnyje paminėtų klausimų teismo nagrinėjimo atžvilgiu – dėl to, kad migrantai darbininkai iš ne Europos Sąjungos valstybių neturi teisės kreiptis valstybės garantuotos teisinės pagalbos.

Išvadosė pagal penktąją Lietuvos Respublikos Europos socialinės chartijos (pataisytos) įgyvendinimo ataskaitą už 2005m. – 2006 m. teisės į darbą (1 str.), teisės į profesinį orientavimą (9 str.), teisės į profesinį rengimą (10 str.), neįgaliųjų teisės į savarankiškumą, socialinę integraciją ir dalyvavimą visuomenės gyvenime (15 str.) užtikrinimas neatitiko prisiimtų įsipareigojimų pagal straipsnius arba straipsnių punktus.

Teisės į darbą užtikrinimas neatitiko prisiimtų įsipareigojimų pagal 1 straipsnio 2 punktą – veiksmingai ginti darbuotojo teisę savo laisvai pasirinktu darbu užsidirbti pragyvenimą – dėl žymiai suvaržytos teisės į darbą buvusių SSRS valstybės saugumo organizacijų kadrinių darbuotojų žymių darbo teisių suvaržymų. Neatitikimas įsipareigojimams nustatytas ir pagal 1 straipsnio 4 punktą – organizuoti arba skatinti atitinkamą profesinį orientavimą, rengimą ir perkvalifikavimą – dėl situacijos pagal 9 straipsnį – teisė į profesinį orientavimą – dėl nevienodų garantijų į profesinį orientavimą visiems kitų Šalių piliečiams; ir dėl situacijos pagal 10 straipsnio teisė į profesinį rengimą 3 punktą – sudaryti arba prireikus padėti sudaryti a) tinkamas ir nesunkiai prieinamas suaugusių darbuotojų mokymo sąlygas; b) specialias galimybes suaugusiems darbuotojams perkvalifikuoti, kai tai reikalinga dėl technikos pažangos arba naujų tendencijų užimtumo srityje – dėl teisės į mokymosi atostogas darbuotojams nepakankamo garantavimo.

Teisės į profesinį orientavimą užtikrinimo neatitikimai įsipareigojimams pagal 9 straipsnį ir teisės į profesinį rengimą užtikrinimo neatitikimai įsipareigojimams pagal 10 straipsnio 3 punktą nurodyti aukščiau minėtame teisės į darbą pagal 1 straipsnio 4 punktą užtikrinimo įsipareigojimams neatitikimų aprašyme.

Neįgaliųjų teisės į savarankiškumą, socialinę integraciją ir dalyvavimą visuomenės gyvenime užtikrinimas neatitiko prisiimtų įsipareigojimų pagal 15 straipsnio 2 punktą – padėti neįgaliesiems įsidarbinti naudojantis visomis priemonėmis, kurios skatintų darbdavius priimti ir aprūpinti darbu neįgaliuosius įprastoje darbo aplinkoje arba pritaikyti darbo sąlygas prie neįgaliųjų poreikių, arba, jeigu tai neįmanoma dėl neįgalumo pobūdžio, nustatant arba sukuriant užimtumo garantijas pagal neįgalumo laipsnį – dėl įstatymuose nenumatytų darbo sąlygų reguliavimo (protingumo kriterijumi) atsižvelgiant į neįgaliųjų poreikius. Neįgaliųjų teisės į savarankiškumą, socialinę integraciją ir dalyvavimą visuomenės gyvenime užtikrinimas neatitiko

prisiimtiems įsipareigojimams ir pagal 15 straipsnio 3 punktą – remti visišką socialinę integraciją ir dalyvavimą visuomenės gyvenime, ypač naudojant priemones, įskaitant techninę įrangą, kurios padeda įveikti bendravimo bei judėjimo kliūtis ir sudaro sąlygas, kad jiems būtų prieinamas transportas, būstas, kultūrinė veikla bei laisvalaikis – dėl įstatymuose nenumatomo neįgaliųjų diskriminacijos draudimo, aiškiai apimančio apgyvendinimo, transporto, telekomunikacijų ir laisvalaikio sferas.

Pateikti socialinių teisių užtikrinimo neatitikimai prisiimtiems įsipareigojimams 2001 m. – 2006 m. laikotarpyje leidžia pirmiausia spręsti apie metodų, skirtų įsipareigojimams įgyvendinti, panaudojimą. Nurodytų socialinių teisių užtikrinimo praktika rodo, kad įstatymų leidyba – pagrindinis įsipareigojimų įgyvendinimo metodas bei svarbiausias socialinių teisių užtikrinimą lemiantis veiksnys.

Konkrečių socialinių teisių užtikrinimas neatitiko įsipareigojimų dėl šių priežasčių:

a) dėl įstatymuose numatytų sąlygų, reikalavimų, kurie pernelyg riboja, varžė socialines teises, ko pasekoje socialinių teisių įgyvendinimas negalėjo būti veiksmingas (pvz.: Teisė į darbą. Veiksmingai ginti darbuotojo teisę į laisvai pasirinktu darbu užsidirbti pragyvenimui - dėl buvusių SSRS valstybės saugumo organizacijų kadrinių darbuotojų žymių (platus veiklos apribojimas, platus asmenų ratas, kuriems taikomi apribojimai) darbo teisių suvaržymų, kurie įvardijami kaip neproporcingi nacionalinio saugumo atžvilgiu;

b) dėl aiškiai neadekvačių įsipareigojimams, nors ir išvadai teikti informacijos nepakanka, socialinėms teisėms užtikrinti reikalingų išmokų, pensijų, paramos ir pan. dydžių (pvz.: Teisė į socialinę apsaugą – dėl valstybinio socialinio draudimo pensijų, valstybinio socialinio draudimo pašalpų, nedarbo draudimo išmokų dydžiai akivaizdžiai neatitiko reikalavimų)

c) dėl įstatymų, reguliuojančių žmonių santykius, susijusius su socialinių teisių apsauga, nebuvimo (pvz.: Vaikų ir paauglių teisės į socialinę, teisinę ir ekonominę apsaugą. Apsaugoti vaikus ir paauglius nuo apleidimo, smurto ir išnaudojimo - todėl, kad Lietuvoje nebuvo priimta įstatymo, draudžiančio fizinės vaikų bausmės šeimoje).

Socialinių teisių užtikrinimo bendrieji duomenys ir konkrečių socialinių užtikrinimo neatitikimo prisiimtiems įsipareigojimams priežastys leidžia iškelti socialinių teisių užtikrinimo pagal Europos socialinę chartiją (pataisytą) Lietuvoje problemas:

1. Valstybės ekonomikos raidos sunkumai bei riboti finansiniai ištekliai lemia tam tikrų socialinių teisių neužtikrinimą arba jų užtikrinimą nevisomis tinkamomis priemonėmis.

Socialinės teisės – Kiekvienas žmogus turi teisę į apsaugą nuo skurdo ir socialinės atskirties (30 str.), Kiekvienas žmogus turi teisę į būstą (31 str.) pagal Europos socialinę chartiją (pataisytą) neužtikrinamos.

Socialinės teisės - Teisė į socialinę apsaugą (12 str.), Teisė į socialinę paramą ir medicinos pagalbą (13 str.), Pagyvenusių žmonių teisė į socialinę apsaugą (23 str.) užtikrinamos ne visomis tinkamomis priemonėmis.

2. Įstatymų, reguliuojančių žmonių santykius, susijusius su socialinių teisių apsauga, nepriėmimas lemia neveiksmingą tam tikrų socialinių teisių užtikrinimą.

Vaikų ir paauglių teisės į socialinę, teisinę ir ekonominę apsaugą (17 str.) užtikrinama neveiksmingai.

3. Įstatymų, reguliuojančių žmonių santykius, susijusius su socialinių teisių apsauga, turinys riboja, varžo tam tikrų socialinių teisių įgyvendinimą, o tai lemia socialinių teisių užtikrinimą ne visomis tinkamomis priemonėmis.

Socialinės teisės - Teisės į darbą (1 str.), Teisės jungtis į organizacijas (5 str.), Teisės į profesinį orientavimą (9 str.), Teisės į socialinę paramą ir medicinos pagalbą (13 str.) Šeimos teisės į socialinę, teisinę ir ekonominę apsaugą (16 str.) ir kt. yra varžomos, ribojamos.

Iškeltos socialinių teisių užtikrinimo Lietuvoje problemos nepaneigia socialinių teisių užtikrinimo Lietuvoje. Bendrieji ir konkretūs socialinių teisių užtikrinimo duomenys leidžia daryti išvadą, kad Lietuvoje socialinės teisės yra užtikrinamos, o tai atskleidžia, iš dalies, socialinio valstybingumo principo realizavimą valstybės veikloje.

IŠVADOS

Magistriniame darbe „Šiuolaikinė socialinė valstybė“ atliktas socialinio valstybingumo principo įtvirtinimo ir jo realizavimo pozityviųjų (socialinių) teisių užtikrinimu Lietuvoje, atsižvelgiant į šiuolaikinės socialinės valstybės doktrinos kontekstą, tyrimas leidžia daryti šias išvadas:

1. Doktrinoje šiuolaikinės socialinės valstybės samprata pagrįsta teisinės valstybės koncepcija. Šiuolaikinė socialinė valstybė, esanti demokratine teisine valstybe, užtikrina žmogaus negatyviųjų ir pozityviųjų teisių visumą ir taip įgyvendina savo paskirtį.
2. Socialinio valstybingumo principas kaip teisės principas suponuoja pareigą valstybei pagelbėti žmogui įgyvendinti savo teises, kai jis dėl objektyvių priežasčių nepajėgia pats to padaryti, tokiu būdu garantuojant jam žmogaus vertą egzistenciją.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje socialinio valstybingumo principas formaliai neįtvirtintas, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo aiškinimuose tiesiogiai neįvardintas. Oficialioji socialinės valstybės doktrina neišplėtotą.
4. Socialinės valstybės principas, remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo aiškinimais ir Konstitucijos normų visuma, teisinėje literatūroje traktuojamas kaip socialiai orientuotos valstybės principas.
5. Socialinių žmogaus teisių ir laisvių Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir tarptautiniuose teisės aktuose įtvirtinimas įpareigoja valstybę jas užtikrinti visomis tinkamomis priemonėmis ir nurodo socialinio valstybingumo realizavimo apimtis.
6. Socialinių teisių pagal Europos socialinę chartiją (pataisytą) užtikrinimo problemos kyla dėl valstybės ekonomikos raidos sunkumų, ribotų finansinių išteklių bei veiksmų, susijusių su įstatymų leidyba.
7. Iškeltos socialinių teisių užtikrinimo Lietuvoje problemos nepaneigia socialinių teisių užtikrinimo Lietuvoje. Socialinių teisių užtikrinimą Lietuvoje patvirtina bendrieji ir konkretūs socialinių teisių užtikrinimo pagal Europos socialinę chartiją (pataisytą) duomenys.
8. Atskleistas socialinio valstybingumo principo įtvirtinimas ir jo realizavimas (iš dalies) socialinių teisių užtikrinimu Lietuvoje patvirtina šio darbo hipotezę, jog šiuolaikinės socialinės valstybės doktrinos kontekste Lietuva veikia pagal socialinio valstybingumo principą ir užtikrina socialines teises.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Visuotinė Žmogaus Teisių Deklaracija // Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.
3. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3290.
4. Europos socialinė chartija (pataisyta) // Valstybės žinios. 2001, Nr. 49-1704.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d. nutarimas „Dėl valstybinių socialinio draudimo pensijų“ // Valstybės žinios. 1997, Nr. 23-546.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. rugsėjo 24 d. nutarimas „Dėl valstybinių socialinio draudimo pensijų“ // Valstybės žinios. 1997, Nr. 23-546.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d. nutarimas „Dėl SSRS valstybės saugumo komiteto kadrinių darbuotojų darbinės veiklos“ // Valstybės žinios. 1999, Nr. 23-666.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas „Dėl valstybinių socialinio draudimo pensijų“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 113-5057.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas „Dėl valstybės ir savivaldybės biudžeto rodiklių“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 5-186.
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 11 d. nutarimas „Dėl sveikatos sistemos finansavimo, mokslo ir švietimo sistemos ilgalaikio finansavimo, valstybės biudžeto projekto rengimo ir sudarymo“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 72-3080.
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas „Dėl pareigūnų ir karių valstybinių pensijų“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 68-3094.
12. 1996 metų Europos socialinės chartijos (pataisytos) ratifikavimo įstatymas // Valstybės žinios. 2001, Nr. 49-1699.
13. Tarptautinės darbo organizacijos konvencijų ratifikavimo įstatymas // Valstybės žinios. 1997, Nr. 95-2380;
14. Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos 1991 03 12 nutarimas Nr. I-1136 „Dėl Lietuvos Respublikos prisijungimo prie Tarptautinės žmogaus teisių chartijos dokumentų“. // Valstybės žinios. 1991, Nr. 9-244.
15. Lietuvos Respublikos Seimo 1994 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. I-507 „Dėl Tarptautinės darbo organizacijos konvencijų ratifikavimo“ // Valstybės žinios. 1994, Nr. 49-913.

Knygos ir straipsniai

1. Asmens konstitucinės teisės Lietuvoje // Konferencijos medžiaga. – Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1996.
2. Asmens socialinės teisės konstitucinių teismų jurisprudencijoje. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Latvijos Konstitucinio Teismo teisėjų konferencijos medžiaga – Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2007.
3. Baltutytė E. Europos socialinė chartija ir socialinės teisės Konstitucijoje // Jurisprudencija. 2002, T. 30 (22).
4. Bieliauskaitė J. Solidarumo vaidmuo socialinėje teisinėje valstybėje // Socialinių mokslų studijos. 2009, (1) 1.
5. Birmontienė T. Žmogaus teisių raida ir perspektyvos Lietuvoje // Jurisprudencija. 2000, T. 15 (7).
6. Birmontienė T., Jarašiūnas E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. 2001.
7. Eidukienė D. Otto fon Bismarko socialinės doktrinos ištakos // Jurisprudencija. 2001, T. 21 (13).
8. Europos socialinė chartija. Vadovas. - Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, Europos Tarybos informacijos biuras, 2002.
9. Lapinskas K. Asmens socialinės teisės konstitucinių teismų jurisprudencijoje. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Latvijos Konstitucinio Teismo teisėjų konferencijos medžiaga // Konstitucinė jurisprudencija. 2007. Nr. 1 (5).
10. Levickis P. V. Lietuva ir Europos socialinė chartija // Lietuvos narystė Europos Taryboje. Vilnius, 1999.
11. Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė // Konferencijos medžiaga – Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1997.
12. Pumputis A., Paksas A. Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė. Monografija. - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
13. Pumputis A. Poreikių ir žmogaus teisių sistemos klausimu // Jurisprudencija. 2000, T. 15 (7).
14. Spruogis E. Pilietinių ir politinių bei ekonominių, socialinių ir kultūrinių asmens teisių santykis // Jurisprudencija. 2001, T. 21 (13).
15. Spruogis E. Socialinės asmens teisės ir jų konstitucionalizacija Lietuvoje // Jurisprudencija. 2004, T. 59 (51).
16. Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.

17. Taljūnaitė M. Socialinės atskirties grupės kuriant gerovės valstybę // Jurisprudencija. 2000, T. 15 (7).
18. Vaišvila A. Europos Sąjungos raidos tendencijų ir perspektyvų klausimu // Filosofija. Sociologija. 2004, Nr. 1. P.
19. Vaišvila A. Teisinė valstybė ir jos perspektyvos // Jurisprudencija. 2000, T. 15 (7).
20. Vaišvila A. Teisinė valstybė: nuo optimizmo iki realybės // Jurisprudencija. 2001, T. 19 (11).
21. Vaišvila A. Teisės teorija. Vadovėlis. - Vilnius: Justitia, 2004.
22. Vidrinskaitė S. Žmogaus teisių katalogas: Lietuvos Respublikos ir Europos Sąjungos teisinės aktualijos // Jurisprudencija. 2006, T. 4 (82).
23. Žilys. J. Socialinė valstybė konstitucinėje teisėje // Jurisprudencija. 2006, T. 12 (90).
24. Žmogaus teisės. Europos Tarybos ir Europos Sąjungos dokumentai. – Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2000.

Mokslo darbai

1. Spruogis E. Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos : daktaro disertacija : socialiniai mokslai: teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2002.
2. Vaišvila A. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje: habilitacinis darbas : socialiniai mokslai: teisė (01 S). Vilnius : Mykolo Romerio universitetas, 2001.

Internetiniai adresai

1. Community Charter of the Fundamental Social Rights of Workers // http://aei.pitt.edu/4629/01/003998_1.pdf; Prisijungimo laikas: 2008-09-10.
2. Conclusions of the European Committee of Social Rights // http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Conclusions/ConclusionsIndex_en.asp; Prisijungimo laikas: 2009-10-18.
3. European Committee of Social Rights European Social Charter (revised) Conclusions 2005 Volume I (Bulgaria, Cyprus, Estonia, France, Ireland, Italy, Lithuania) http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Conclusions/Year/2005Vol1_en.pdf; Prisijungimo laikas: 2009-10-18.
4. European Committee of Social Rights Conclusions 2006 – Volume 2 (Lithuania, Moldova, Norway, Portugal, Romania, Slovenia, Sweden) // http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Conclusions/Year/2006Vol2_en.pdf; Prisijungimo laikas: 2009-10-19.

5. European Social Charter (revised) European Committee of Social Rights Conclusions 2008 – Volume 2 (Lithuania, Malta, Moldova, Netherlands (Kingdom in Europe, the Netherlands Antilles and Aruba), Norway, Portugal, Romania, Slovenia, Sweden) http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Conclusions/Year/2008Vol%202_en.pdf; Prisijungimo laikas: 2009-10-20.
6. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija // <http://eurlex.europa.eu/lt/treaties/dat/32007X1214/htm/C2007303LT.01000101.htm>; Prisijungimo laikas: 2008-09-10.
7. 1996 metų Europos socialinės chartijos (pataisytos) ratifikavimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas. 2001, Nr. IXP-538 // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=129168&p_query=d%EBI%20Europos%20socialin%EBs%20chartijos%20ratifikavimo&p_tr2=2; Prisijungimo laikas: 2008-09-10.
8. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaitos // <http://www.socmin.lt/index.php?-1191824460>; Prisijungimo laikas: 2009-09-12.
9. Lietuvos Respublikos pirmoji ataskaita dėl Europos socialinės chartijos (pataisytos) įgyvendinimo (2003 m.) // <http://www.socmin.lt/index.php?2021157222>; Prisijungimo laikas: 2009-09-12.
10. Lietuvos Respublikos antroji ataskaita dėl Europos socialinės chartijos (pataisytos) įgyvendinimo (2004 m.) // <http://www.socmin.lt/index.php?2021157222>; Prisijungimo laikas: 2009-09-18.
11. Lietuvos Respublikos ketvirtoji ataskaita dėl Europos socialinės chartijos (pataisytos) įgyvendinimo (2006 m.) // <http://www.socmin.lt/index.php?-1191824460>; Prisijungimo laikas: 2009-09-19.
12. Lietuvos Respublikos penktoji ataskaita, teikiama vykdant Europos socialinę chartiją (pataisytą) už laikotarpį nuo 2005 m. sausio 1 d. iki 2006 m. gruodžio 31 d. pagal 1 grupės "Užimtumas, mokymai ir lygios galimybės" 1, 9, 10, 15, 18 (1 ir 4 punktai), 20, 24, 25 straipsnius (2007 m.) // <http://www.socmin.lt/index.php?2021157222>; Prisijungimo laikas: 2009-09-20.
13. Lietuvos Respublikos šeštoji ataskaita pagal Europos socialinės chartijos (pataisytos) 2 grupei "Sveikata, socialinė apsauga" priklausančius straipsnius: 3, 11, 12 (1 dalies 1, 3 ir 4 punktai), 13 (1 dalies 1-3 punktai), 14 (2008 m.) <http://www.socmin.lt/index.php?2021157222>; Prisijungimo laikas: 2009-09-21.
14. Suvestinis Europos aktas //

- <http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/dat/11986U/word/11986U.doc>; Prisijungimo laikas: 2008-09-05.
15. TDO konvencijos <http://www.socmin.lt/index.php?1419288717>; Prisijungimo laikas: 2008-09-10.
16. Vaišvila A. Teisinės ir socialinės valstybės santykis: pranešimas. <http://www.lsd.lt/documents/A.VaisvilaGerovesvalstybered2.doc>; Prisijungimo laikas: 2008-08-20.

SANTRAUKA

Magistriniame darbe „Šiuolaikinė socialinė valstybė“ nagrinėjamas socialinio valstybingumo principo įtvirtinimas ir jo realizavimas pozityviųjų (socialinių) teisių užtikrinimu Lietuvoje, atsižvelgiant į šiuolaikinės socialinės valstybės doktriną. Tokiu būdu siekiama patvirtinti darbo hipotezę, jog Lietuva veikia pagal socialinio valstybingumo principą ir užtikrina socialines teises.

Magistriniame darbe atskleidžiama šiuolaikinės socialinės valstybės samprata, socialinio valstybingumo principo bendrieji požymiai doktrinoje. Socialinio valstybingumo principas nagrinėjamas pagal jo įtvirtinimą Lietuvos Respublikos Konstitucijoje bei Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo aiškinimus. Tai leidžia pateikti socialinio valstybingumo formalaus neįtvirtinimo Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, socialinės valstybės oficialiosios doktrinos neišplėtojimo problemas. Darbe nagrinėjamas socialinių teisių įtvirtinimas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir tarptautiniuose teisės aktuose. Socialinių teisių pagal Europos socialinę chartiją (pataisytą) užtikrinimo prisiimtiems įsipareigojimams tyrime nurodomi bendrieji socialinių teisių užtikrinimo duomenys bei nagrinėjami kai kurių konkrečių socialinių teisių užtikrinimo neatitikimai įsipareigojimams. Tai leidžia iš dalies atskleisti socialinio valstybingumo principo realizavimą Lietuvoje.

Reikšminiai žodžiai: šiuolaikinė socialinė valstybė, socialinio valstybingumo principas, socialinės teisės.

SUMMARY

The consolidation of the principle of the social statehood and its realization to assure positive (social) rights in Lithuania are analysed on the strength of the doctrine of the modern welfare state in the master's work "The modern welfare state". That is intended to confirm the working hypothesis that Lithuania operates according to the principle of social statehood and assuring social rights.

The objective of this article is to reveal the conception of the modern welfare state and general features of the principle of social statehood in the doctrine. The principle of the social statehood is analysed according to its consolidation in the Constitution of the Republic of Lithuania and explanations of the Constitutional Court of Lithuania. That allows to give the problems of the formal disconsolidation of the social statehood in the Constitution of the Republic of Lithuania, the disamplification of the official doctrine of the social state. The consolidation of the social rights in the Constitution of the Republic of Lithuania and in the instruments of international law is analysed in this paper. The general data of assurance of social rights are shown in the research of social rights under the assurance of the European social chart (revised) to undertaken obligations. That allows partly to reveal the realization of the principle of the social statehood in Lithuania.

Keywords: modern welfare state, the principle of social statehood, social rights.